

Reactie op rapport “Ken ons, help ons”

Diversio heeft op 20 september 2022 het rapport “Ken ons, help ons” opgeleverd. Het rapport is het slotstuk van een samenwerking tussen het ministerie van Financiën, Diversio en 114 kinderen van gedupeerde ouders van de toeslagenaffaire. Wij danken de kinderen zeer nadrukkelijk voor hun deelname en openhartigheid. Hun inbreng is van zeer groot belang voor de ontwikkeling van een passend aanbod voor het emotioneel herstel aan gedupeerde kinderen.

Het rapport “Ken ons, help ons” beschrijft op indringende wijze de leefwereld en behoeften aan emotioneel herstel van gedupeerde kinderen. Daarnaast bouwt het voort op aanbevelingen uit de eerdere rapporten Leven op de Rit, Gelijkwaardig Herstel en Waardige Toekomst. Deze rapporten samen bieden handvatten om het emotioneel herstel voor gedupeerde kinderen zo goed mogelijk vorm te geven. Hieraan wordt samen met gedupeerde kinderen vervolg gegeven.

Aanpak

De bevindingen uit de rapporten zijn inmiddels verwerkt in een eerste voorstel voor de uitvoering van emotioneel herstel. De contouren hiervan zijn opgenomen in de 12de voortgangsrapportage. De komende maanden wordt dit plan uitgewerkt waarbij opnieuw gedupeerde kinderen betrokken worden.

Het is een ingewikkelde opgave om de behoeften van de kinderen waarmee gesproken is te vertalen naar een generieke aanpak voor het emotioneel herstel van alle gedupeerde kinderen. Wij zijn ons ervan bewust dat deze vertaalslag in sommige gevallen dan ook geen recht doet aan de complexiteit en diversiteit die is beschreven in de rapporten. Toch menen wij een uitvoeringsvoorstel voor emotioneel herstel te hebben ontwikkeld die aansluit bij de behoeften van een brede groep van gedupeerde kinderen.

Bedankt

Alle kinderen die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van het voorstel voor de uitvoering van emotioneel herstel bedanken wij voor hun belangrijke bijdragen en betrokkenheid. Het is bewonderingswaardig dat deze kinderen, ondanks hun leed, nog steeds de veerkracht hebben om bij te dragen aan het oplossen van de toeslagenproblematiek. Wij willen investeren in een verdere samenwerking met de gedupeerde kinderen. Dit om te komen tot een goed en passend aanbod van diensten en producten voor emotioneel herstel die begin 2023 beschikbaar komen voor alle gedupeerde kinderen.

De staatssecretaris van Financiën – Toeslagen en Douane
Aukje de Vries
Den Haag, 21 oktober 2022

Ken ons, help ons

114 verhalen die helpen bij de invulling van de kindregeling.

1	<u>INTRODUCTIE</u>	4
2	<u>SAMENVATTING</u>	5
3	<u>BEVINDINGEN</u>	6
3.1	<u>ALGEMEEN BEELD</u>	6
3.1.1	<u>URGENTIE</u>	7
3.1.2	<u>BEHOEFTE AAN ERKENNING</u>	8
3.1.3	<u>SENTIMENT</u>	9
3.2	<u>COMMUNICATIE</u>	10
3.3	<u>ONDERSTEUNING OP FINANCIËN</u>	12
3.3.1	<u>HET GELDBEDRAG</u>	15
3.3.2	<u>ASSOCIATIES MET GELD</u>	17
3.3.3	<u>HULP MET GELD</u>	18
3.4	<u>PERSOONLIJKE ONTWIKKELING</u>	20
3.4.1	<u>META BEHOEFTE</u>	22
3.4.2	<u>SNEL VOLWASSEN</u>	23
3.4.3	<u>VOORUITBLIKKEN</u>	24
3.4.4	<u>EENZAAMHEID</u>	25
3.4.5	<u>OUDERS IN BESCHERMING</u>	26
3.4.6	<u>OPLEIDING</u>	26

3.4.7	<u>MENTAAL WELZIJN</u>	27
3.4.8	<u>LICHAMELIJK WELZIJN</u>	28
3.5	<u>AANVULLENDE BREDE HULP</u>	29
3.5.1	<u>KLOOF TUSSEN DOELGROEP EN BESTAAND AANBOD</u>	29
3.5.2	<u>VERHOUDING OVERHEID</u>	31
3.5.3	<u>GEZINSDYNAMIEK</u>	33
3.5.4	<u>HOGЕ DREMPEL</u>	33
4	<u>AANBEVELINGEN</u>	34
4.1	<u>MET IEDER GEDUPEERD KIND MOET OP KORTE TERMIJN CONTACT ZIJN GE- WEEST OVER HUN SPECIFIEKE SITUATIE</u>	34
4.2	<u>GARANDEER DAT DE HERSTELVOORZIENINGEN OP DE BESTE MOGELIJKE MANIER EN TIJDIG TEN GOEDE KOMEN AAN IEDER INDIVIDUEEL GEDUPEERD KIND</u>	36
4.3	<u>IEDEREEN DIE VANUIT DE OVERHEID AAN HERSTEL WERKT HEEFT DIRECT CONTACT (GEHAD) MET DE DOELGROEP.</u>	40
4.4	<u>ERKEN DE KINDEREN ALS GEDUPEERD, LEG UIT HOE DIT HEEFT KUNNEN GEBEUREN, EN LEG UIT WAT JE ER ALS OVERHEID AAN DOET.</u>	41
5	<u>REFLECTIE EN VERVOLG</u>	42
5.1	<u>WELKE AANBEVELINGEN ONTBREKEN IN HET RAPPORT?</u>	42
5.2	<u>RANDVOORWAARDEN VOOR HERSTEL</u>	43
5.3	<u>VERVOLG</u>	43
	<u>BIJLAGE TRAJECTOMSCHRIFVING</u>	44

1 INTRODUCTIE

Hoe open je een rapport met daarin de verhalen van 114 veelbewogen levens? Met een uitspraak van een deelnemer? Met een voorbeeld? Met hét verhaal dat ons het meeste is bijgebleven? De verlegen jongen die moeilijk uit zijn woorden kwam, maar wél sociaal werker wil worden om anderen te helpen? Het jonge meisje, dat haar nog jongere zusje hielp haar behoeften toe te lichten om daarna zelf te vertellen dat zij worstelde met haar on-kindse verantwoordelijkheidsgevoel? Of juist de deelnemers die we niet hebben gesproken: die op het laatste moment moesten afzeggen omdat het toch te spannend was om te praten, of omdat hun stressvolle leven acuut alle aandacht opeiste?

Dit participatietraject laat zich niet vangen in één voorbeeld. Wij drukken iedere lezer daarom op het hart: lees de verhalen van de deelnemers. Leer ze kennen. En als je de kans krijgt: ontmoet ze. Alleen op die manier kan écht recht worden gedaan aan de dappere en bijzondere mensen die hebben deelgenomen aan dit traject.

Niet alleen ouders, maar ook hun kinderen zijn geraakt door de toeslagenaffaire. Voor hen wordt de kindregeling ontwikkeld door het ministerie van Financiën. Deze heeft als doel om ondersteuning te bieden aan circa 95.000 kinderen en jongeren in de leeftijd 0 tot 37 jaar. De kindregeling bestaat uit een financieel en een niet-financieel gedeelte. De afgelopen maanden heeft Diversion¹ in opdracht van het ministerie van Financiën een participatietraject georganiseerd waarin 114 gedupeerde kinderen² de mogelijkheid kregen om mee te denken over de verdere invulling van de kindregeling. Dit meedenken gebeurde in individuele gesprekken en tijdens meerdere bijeenkomsten. In de bijlage wordt het participatietraject uitgebreid toegelicht.

Voorliggend rapport is het resultaat van dit participatietraject. Het bevat veel bevindingen, verhalen van gedupeerde kinderen, ideeën en aanbevelingen. Het rapport wordt afgesloten met een reflectie vanuit Diversion. Hierin blikken we terug op het traject en op mogelijke blinde vlekken. Ten slotte delen we onze visie op de randvoorwaarden voor passend herstel.

Dit rapport volgt op eerdere rapporten 'Leven op de Rit' (door een groep gedupeerde kinderen onder begeleiding van de Missing Chapter Foundation, juni 2021), ' (Gelijk)Waardig Herstel' (van ouders, kinderen en jongeren betrokken bij De Zolderkamer), december 2021) en Waardige Toekomst' (door Roel in 't Veld, januari 2022)³. Dit participatietraject is bedoeld als verdere concretisering van door het ministerie van Financiën aangemerkte aanbevelingen uit deze eerdere rapporten. De bevindingen en aanbevelingen die voortkomen uit het participatietraject vinden, ondanks grote verschillen in vraagstelling, opzet en totstandkoming, nauw aansluiting op de aanbevelingen uit eerdere rapporten. Een aantal zaken, zoals mensgericht maatwerk, persoonlijke begeleiding, betrekken van de doelgroep, en urgentie, blijken vanuit welke invalshoek je de toekomstige kindregeling ook bekijkt, onmisbaar.

De behoeften van de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken strekken verder dan afgebakende, op hen gerichte interventies. De behoefte aan veranderingen binnen de overheid zelf (zoals transparantie, mensgericht werken, de doelgroep echt kennen, en geruststelling dat de toeslagenaffaire zich niet zal herhalen) is minstens net zo groot. Daarnaast bevat het rapport behalve de behoeften voor heden en toekomst, ook veel verhalen uit het verleden.

¹ Diversion is een bureau voor maatschappelijke innovatie. Voor meer informatie kijk op de website www.diversion.nl

² De personen die wij hebben gesproken gaven aan het belangrijk te vinden om direct als gedupeerde aangesproken te worden, vanwege de grote impact die de toeslagenaffaire direct op hun leven heeft gehad. In navolging van deze behoefte verwijzen wij in deze rapportage naar de deelnemers van het participatietraject als 'gedupeerde kinderen'. De term 'deelnemers' gebruiken wij voor alle gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken: zowel bij de bijeenkomsten als in interviews.

³ [Leven op de Rit](#), [\(Gelijk\)waardig herstel](#), [Waardige Toekomst](#).

Alleen door echt inzicht te krijgen in hoe de doelgroep de toeslagenaffaire heeft ervaren, en wat de uitwerkingen daarvan voor hen zijn, krijgt men inzicht in voorwaarden voor en manieren van herstel.

2 SAMENVATTING

Voorliggend rapport geeft inzage in het participatietraject dat Diversion organiseerde in opdracht van het ministerie van Financiën. Binnen dit participatietraject praatten in totaal 114 gedupeerde kinderen mee over de mogelijke invulling van de kindregeling.

De aanbevelingen zijn breed en kennen verschillende lagen. Ten eerste een wat algemener advies dat ten grondslag ligt aan de meer concrete ideeën die als tweede komen. Op basis van de input van de deelnemers hebben wij per aanbeveling ook een aantal do's en don'ts opgesteld. Belangrijk is dat deze aanbevelingen sterk met elkaar samenhangen, en los van elkaar niet zonder meer voldoende zinvol zijn. Zo is het oprichten van een online lotgenotengroep met gedupeerde kinderen waardevol, maar voegt het weinig toe wanneer de gedupeerde kinderen zich nog altijd niet gehoord, gezien en erkend voelen door de overheid. En proactieve communicatie vanuit de overheid is belangrijk, maar mist zijn doel als er geen rekening wordt gehouden met de vaak zeer negatieve ervaringen die de doelgroep hiermee heeft. In het laatste hoofdstuk van dit rapport reflecteren wij hierop.

Kern van onze bevindingen is dat wie aan de slag gaat met de kindregeling, de doelgroep en hun verhalen moet leren kennen. Enkel een aanbeveling geeft maar beperkt inzicht en richting, wanneer deze los staat van de context waarin hij gedaan is. Die context zijn de verhalen van de 114 deelnemers aan dit participatietraject. Hun verhalen, ervaringen en voorbeelden weglaten ten behoeve van een samenvatting doet geen recht aan de essentiële rol die zij spelen. Wij raden de lezer van deze samenvatting dan ook nadrukkelijk aan het gehele rapport (of in ieder geval de bevindingen van onze gesprekken met gedupeerde kinderen) te lezen. Dit gezegd hebbende weten wij dat de praktijk weerbarstig is, en begrijpen dat tijd soms een schaars goed is.

Onze aanbevelingen in het kort zijn:

1. **Met ieder gedupeerd kind moet op korte termijn contact zijn geweest over hun specifieke situatie.** Deze groep is nog nooit direct door de overheid benaderd als slachtoffer van de toeslagenaffaire. Wij bevelen aan dat dit zo snel, duidelijk en empathisch mogelijk gebeurt. Naast contact met de overheid bevelen wij aan lotgenotencontact te faciliteren.
2. **Garandeer dat de herstelvoorzieningen op de best mogelijke manier én tijdig ten goede komen aan ieder individueel gedupeerd kind.** Bestaande herstelvoorzieningen zijn versnipperd en niet overal toegankelijk en niet passend voor ieder individu. Voor deze doelgroep geldt: niemand mag meer tussen wal en schip belanden, of door de bomen het bos niet meer zien. Dat geldt voor bestaande en toekomstige hulpvoorzieningen, maar ook voor het te ontvangen geldbedrag. Sommige gedupeerde kinderen met schulden zullen dit bedrag bijvoorbeeld nooit in handen krijgen. Dat moet voorkomen worden. Bovendien is er één centrale plek nodig waar herstelvoorzieningen inzichtelijk zijn en ieder gedupeerd kind persoonlijke begeleiding ontvangt, waarbij een overheid die zich flexibel opstelt en met oog voor deze doelgroep kijkt hoe met uitzonderingen om te gaan.
3. **Iedereen die vanuit de overheid aan herstel werkt heeft direct contact (gehad) met de doelgroep.** Alleen door de gedupeerde kinderen te leren kennen, kunnen zij hen echt helpen. Dat de doelgroep nu nog niet genoeg gekend wordt, blijkt uit interventies, beleid en communicatie die niet goed aansluit op hun leefwereld. Wij bevelen aandacht, verdieping en ontmoeting aan, zodat iedereen die met deze doelgroep werkt zich bewust

is van hun belevingswereld en wat zij nodig hebben en dit in de toekomst voorkomen wordt.

4. **Erken de kinderen als gedupeerd, leg uit hoe dit heeft kunnen gebeuren, en wat je er als overheid aan doet.** Er is nog te veel onbenoemd, of onvoldoende geëxpliciteerd. Zo zijn de gedupeerde kinderen niet erkend als zodanig. Ook zijn keuzes die door de overheid gemaakt worden vaak ondoorgrondelijk voor de gedupeerde kinderen. Wij bevelen aan dat dit tijdig en duidelijk gebeurt, om het beschadigde vertrouwen te helpen herstellen.

3 BEVINDINGEN

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van het participatietraject gedeeld. Wij hebben ons best gedaan om de stem van de deelnemers hierin duidelijk te laten doorklinken. De eigen analyse van Diversion ontbreekt in dit hoofdstuk daarom nadrukkelijk. Deze volgt in hoofdstuk 4 (Aanbevelingen) en hoofdstuk 5 (Reflectie en vervolg). Een gedetailleerde omschrijving van het participatietraject is te vinden in de bijlage. Daar wordt bovendien toegelicht welke uitspraken wij wél en niet kunnen doen op basis van dit participatietraject. In dit hoofdstuk klinkt de stem van de deelnemer. De eigen analyse van Diversion ontbreekt hier daarom nadrukkelijk. Die komt in volgende hoofdstukken aan de hand van de aanbevelingen en reflectie aan bod.

Sommige bevindingen staan op gespannen voet met elkaar of spreken elkaar zelfs tegen. Dat is een onvermijdelijke uitwerking van de diversiteit van deze doelgroep. Waar de één behoefte heeft aan lotgenotencontact en wil dat oplossingen vanuit de doelgroep zelf komen, vindt de ander bijvoorbeeld nadrukkelijk dat de overheid aan zet is. Ook kwamen wij meerdere keren tegen dat deelnemers ervaringen hadden die in theorie niet zouden moeten kunnen gebeuren (bijvoorbeeld bij afwijzingen rondom hulpverlening waar zij op zich wel gewoon voor in aanmerking zouden moeten komen). Voor de bevindingen zijn echter enkel de ervaringen, behoeften en input vanuit de deelnemers relevant.

Ten slotte is het nog van belang om te vermelden dat wij met 114 gesprekken en 3 bijeenkomsten dusdanig veel signalen hebben opgehaald dat wij onmogelijk alles in dit rapport kwijt konden. De voorbeelden die wij noemen variëren van haast alledaags tot zeer schrijnend. Wij hebben er bewust voor gekozen de extreem schrijnende verhalen niet teveel op de voorgrond te plaatsen. Allereerst ter bescherming van degenen die deze verhalen deelden. Maar ook: prominent uitgelicht zouden deze verhalen kunnen bijdragen aan het 'normaliseren' van al het andere, bij de doelgroep veel vaker voorkomende (en óók heel kwalijke) leed.

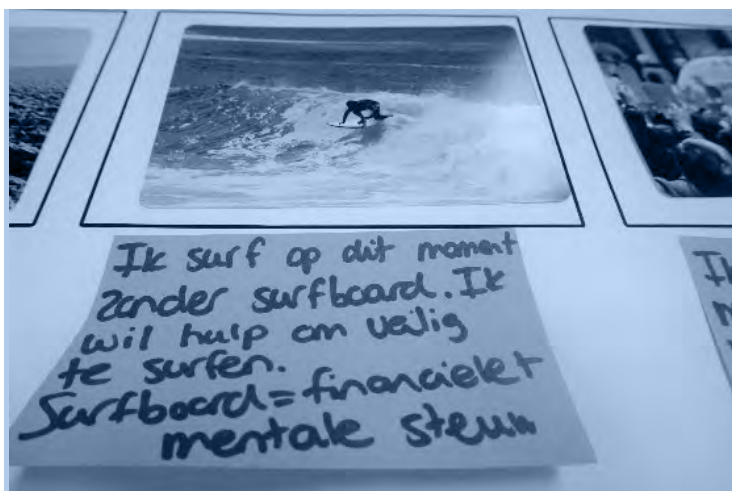
3.1 ALGEMEEN BEELD

De doelgroep die wij gesproken hebben is erg divers: in leeftijd, in ervaringen, in leefsituatie en in behoeften. Veel gedupeerde kinderen die wij spraken zijn bijvoorbeeld inmiddels zelf vader of moeder: sommigen (minstens drie van de deelnemers) zijn zelfs 'dubbel gedupeerd', als kind én als ouder. Anderen zijn juist nog erg jong en hebben nog weinig volwassen verantwoordelijkheden of reflectievermogen ten aanzien van de toeslagenaffaire en de impact ervan op hun (toekomstige) leven. Die diversiteit komt ook terug in hoe zij de impact van de toeslagenaffaire op hun levensloop (hebben) ervaren: *'Het heeft mij beschadigd: in de band met mijn moeder, hoe ik met mezelf omga, met geld. Ik heb geen liefde naar mezelf.'* En: *'Er speelde al heel veel binnen mijn gezin. Dat komt niet allemaal door de toeslagenaffaire.'*

Het blijkt daarnaast in veel gevallen moeilijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen gevolgen van de toeslagenaffaire en bredere maatschappelijke problemen, zoals opgroeien in armoede. Ook voor de gedupeerde kinderen zelf is dit een moeilijk onderscheid: sommigen linken álles wat er misgaat in hun leven aan de toeslagenaffaire, anderen veel minder.

'Ik weet niet wat precies komt door de toeslagenaffaire, maar ik weet wel dat mijn jeugd één grote hel was. Veel geweld, misbruik. Veel stress, veel schulden. Ik heb geen jeugd gehad. Vanaf mijn 6e is deze mij afgenomen.'

3.1.1 URGENTIE

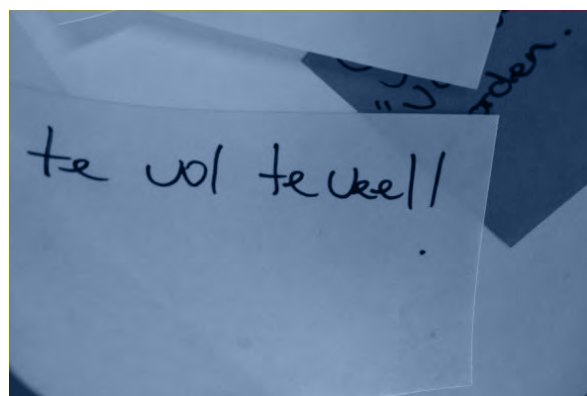
Veel gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken zitten momenteel nog in crisissituaties. Iedere dag die zij op hulp moeten wachten is er eigenlijk één te lang. *'Ik ben op dit moment aan het overleven, de achterstand die ik heb opgelopen verdwijnt niet zomaar. Ik voel de gevolgen nog steeds elke dag. Het enige wat ik nu wil is verder met mijn toekomst, maar daar heb ik geen ruimte voor.'*

Van een gesprek over emotioneel herstel kan lastig sprake zijn wanneer hun leven nog op zijn kop staat. *'Het is alleen maar praten, praten, praten, niet handelen.'*

En, zoals een ouder van een deelnemer verwoordde: *'De overheid wil alles helemaal dichttimmen, zo goed mogelijk handelen. Maar wat hebben de kinderen die nú verzuipen daaraan? Ze hebben een reddingsboei nodig. Die is er echt niet voor iedereen!'* De onrustige leefsituatie bleek ook veelvuldig in de communicatie met de doelgroep: gedupeerde kinderen kwamen niet opdagen naar de bijeenkomst omdat ze heel diep in de put zitten, kwamen veel te laat, of zijn van de ene op de andere dag niet meer bereikbaar. Eén moeder zei een belafpraak af omdat één van haar kinderen een suïcidepoging had gedaan. Een deel van de gedupeerde kinderen die wij gesproken hebben zitten overduidelijk nog in een overlevingsmodus.

Daar komt bij dat wij binnen dit traject een groep hebben gesproken die daadwerkelijk ruimte hebben voor deelname aan een participatietraject. De gedupeerde kinderen die écht tot over hun oren in de problemen zitten, hebben wij waarschijnlijk niet of nauwelijks bereikt. Nauwelijks, omdat er wel degelijk deelnemers waren die zich tijdens dit traject in crisissituaties bevonden: voor hen was deelname een wanhopige noodkreet om hulp. Wij hebben in deze gevallen alles binnen onze mogelijkheden gedaan om hen warm door te verwijzen naar hulpverlening.

Bij veel deelnemers bestaat een grote informatiebehoefte. Ze staan voor hun gevoel in de wachtstand en kunnen nog niet 'door' met hun leven omdat ze niet weten wat hen te wachten staat. Vragen die leven zijn onder andere: *'Worden mijn schulden kwijtgescholden?'*, *'Krijg ik hulp met opleiding of woning?'* en *'Hoe zit het met het geldbedrag?'*. Deze vragen moeten beantwoord worden voordat ze belangrijke keuzes in hun leven kunnen maken. Ook illustreren deze vragen de hoge verwachtingen die sommige

gedupeerde kinderen hebben van de kindregeling. Op dit moment kunnen veel van de gedupeerde kinderen nog nergens terecht. Deze jonge mensen zijn nog te weinig gehoord. Zodra wij naar hen luisteren en doorvragen, klampen sommige ouders en gedupeerde kinderen zich (figuurlijk) aan ons vast: dit is de eerste keer dat zij hun verhaal hebben kunnen doen. Ze hopen vervolgens dat wij hulp kunnen bieden. Hoewel we doorverwijzen waar mogelijk, merken we dat er voor lang niet iedereen voorzieningen zijn of informatie beschikbaar is, terwijl daar wel acuut behoefte aan is. *'Deze groep heeft zich nu opengesteld, kunnen zij niet sneller geholpen worden?'* – aldus een ouder op één van de bijeenkomsten.

Ook huisvesting is voor sommige gedupeerde kinderen een acuut probleem. Meerdere jongeren die we gesproken hebben wonen gedwongen niet meer thuis. Bijvoorbeeld omdat hun ouders anders gekort worden op uitkeringen, of omdat het geld dat de kinderen verdienen anders moet worden afgedragen aan de schuldaflossing van ouders. In sommige gevallen levert dit schrijnende situaties op. *'Ik wou dat ik nog geen 20 was, ik wil gewoon weer thuis wonen.'* Met het woningtekort in het achterhoofd is het voor jonge mensen zonder hoog inkomen of een financiële buffer lastig om aan een woning te komen. We hebben meerdere gedupeerde kinderen gesproken die geen vaste woon- of verblijfplaats hebben, die dit voor langere tijd niet hebben gehad, die in noodopvang wonen, of die zelfs op straat hebben geleefd. Aan de andere kant hebben we ook deelnemers gesproken die juist tegen hun zin nog bij hun ouders inwonen: zij willen liever een plek voor zichzelf, maar hebben daar geen mogelijkheid toe. Dit leidt in sommige situaties tot stress binnen het gezin.

3.1.2 BEHOEFTE AAN ERKENNING

Veel gedupeerde kinderen geven aan behoefte te hebben aan erkenning als gedupeerde. Vooral nog zijn zij niet direct als gedupeerd erkend, terwijl velen van hen dit wel degelijk zo ervaren. Zij hebben grote delen van hun leven te maken gehad met een gezinssituatie waarin onterechte fraudebeschuldigingen een negatieve impact hadden op hun leven. Ondanks het feit dat deze beschuldigingen niet direct op hen gericht waren, hebben zij de gevolgen ervan langdurig en in een cruciale fase van hun leven ondervonden. Ze hebben behoefte aan duidelijke erkenning hiervan: *'Ik wil horen dat wij hier allemaal echt niks aan konden doen. Dat het de fout was van de overheid'*. Ook als het gaat om 'eerherstel' is dit een belangrijke stap die nog niet genomen is.

Het uiteindelijke effect van erkenning is verschillend. In sommige gevallen is erkenning (van de ouders als gedupeerde) helend geweest voor familiebanden. Kinderen die hun ouders kwalijk namen dat ze blijkbaar gefraudeerd hadden en daarom in armoede en stress leefden, realiseerden zich dat het niet de schuld van de ouders was.

'Ik nam mijn moeder lang niet serieus. Toen we in de winter twee weken zonder water kwamen te zitten omdat mijn moeder de rekening niet kon betalen was ik boos, en nam ik haar niet meer serieus. De brief van Rutte veranderde dit maar maakte me ook verdrietig. Ik ben mijn halve leven al boos op mijn moeder geweest, dat is bepalend en lastig om overheen te komen.'

In andere gevallen mondt erkenning uit in een constante strijd: tegen de overheid, voor compensatie, maar soms ook onderling. Het herstelproces is voor sommigen slepend en stressvol: ze moeten lang wachten, en voor hun gevoel 'vechten' voor erkenning en hulp. 'Wij moesten 1,5 jaar wachten op erkenning: mijn moeder hing iedere dag met de Servicedienst aan de lijn, en kon niet goed slapen. Het was zo stressvol. Alsof we alsnog verdacht waren.' Dit gevecht drukt in enkele gevallen zwaar op hele gezinnen, die nauwelijks ruimte lijken te hebben voor andere dingen in het leven. Alles staat in het teken van de toeslagenaffaire. Zij komen bijvoorbeeld met het hele gezin naar de bijeenkomst en bellen meerdere malen vooraf en nadien.

3.1.3 SENTIMENT

Er heerst bij de gedupeerde kinderen nog een groot gevoel van schaamte. Sommigen geven aan dat komt omdat zij nog niet nadrukkelijk erkend zijn. Het voelt alsof hun benarde positie hun eigen schuld is. Dit verhoogt de drempel om te praten over hun problemen, en om hulp te vragen. *'Ik was heel erg op mijzelf, ook omdat ik gepest werd. Ik sprak nergens over. Ook niet met docenten, vanwege de problemen thuis. Er waren dreigementen om ons uit huis te plaatsen, dus die angst speelde mee. Uiteindelijk houd je alles voor jezelf en ben je nergens meer open over.'*

Het is bekend dat er grote maatschappelijke taboes liggen op openlijk spreken over armoede, mentaal welzijn, misbruik, of onveilige thuissituaties: bij deze groep jonge mensen spelen dit soort thema's veel. Hier niet over durven te praten, of weinig herkenning vinden in anderen, zorgt voor gevoelens van eenzaamheid.

De dynamiek tussen de deelnemers onderling tijdens de bijeenkomsten had positieve en negatieve uitwerkingen. Positief omdat zij zagen dat ze er niet alleen voor staan, dat ze lotgenoten hebben en dat ze elkaar kunnen steunen. Negatief omdat ze zien hoeveel jongeren gedupeerd zijn (en dat bijvoorbeeld verreweg de meeste jongeren in de zaal een mens van kleur zijn) en dit het gevoel van onrecht en woede aanwakkert: *'Kijk nou wie hier zitten, wat er met ons gebeurd is. Ik word er zo verdrietig van.'*

De woede en het wantrouwen richting de overheid en andere formele instanties is groot. Deze doelgroep heeft hier echt vervelende en schadelijke ervaringen mee en vertrouwt er niet op dat de Nederlandse overheid het beste met hen voor heeft. Het lange wachten en moeten 'vechten' voor herstel draagt hier aan bij. Ze voelen zich soms geen onderdeel (meer) van Nederland. Zich melden bij 'instanties' zien sommigen als een groot risico en naar de stembus zullen ze niet snel gaan.⁴

Ondanks deze negatieve ervaring met de overheid willen opvallend veel deelnemers zich in hun professionele leven inzetten voor de maatschappij. *'Wij moeten ons hierover uitspreken. Als wij dit niet doen, gaat niemand het doen. Ervaring is de beste leermeester. Als we niets zeggen leren ze nooit wat wij nodig hebben.'* Een aanzienlijk deel van de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken voelt veel verantwoordelijkheid als het gaat om de nasleep van de toeslagenaffaire. Opvallend veel deelnemers werken in de zorg, als pedagoog, jongerenwerker, of sociaal werker. Of ze studeren bijvoorbeeld rechten met de nadrukkelijke hoop later mensen tegen onrecht door de overheid te kunnen beschermen. Veel van hen hebben concrete ideeën over hulp en verbetering.

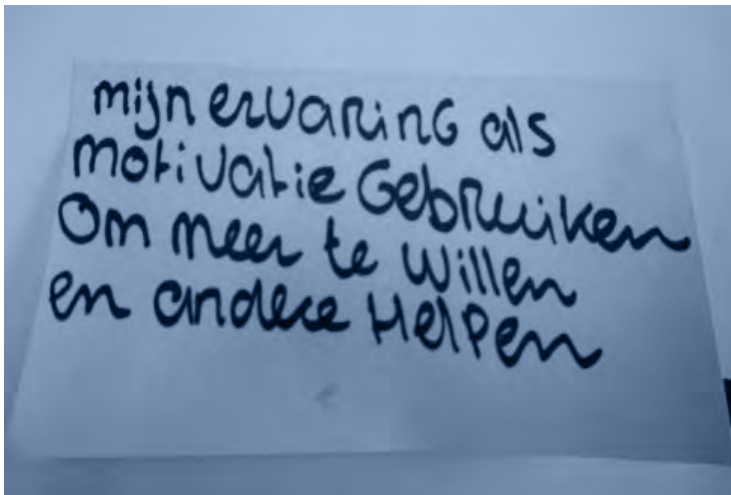
⁴ In deze ontworteling zien wij een risicovolle kwetsbaarheid: het maakt de doelgroep vatbaar voor anti-overheid sentiment. Deze houding komt ook echt wel ergens vandaan. Deze kinderen zijn niet opgegroeid met een overheid die er echt voor alle mensen is. Voor hen was (en is) de overheid er vaak enkel op een negatieve manier.

Meerdere deelnemers hebben aangegeven heel graag andere gedupeerde kinderen te willen helpen. Dit is natuurlijk wel een afspiegeling van de doelgroep die wij gesproken hebben: dit zijn jongeren die zich vrijwillig hebben aangemeld om mee te praten. Opvallend is echter wel de positieve draai die sommige gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken weten te geven aan hun negatieve ervaringen.

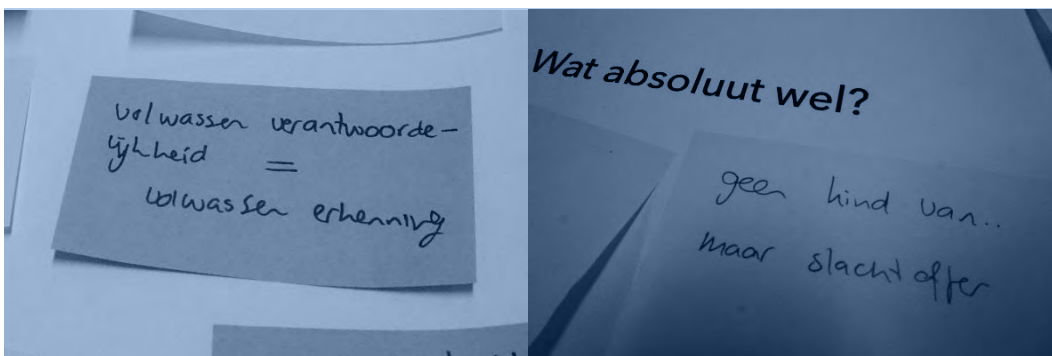
3.2 COMMUNICATIE

De gedupeerde kinderen die wij spraken zijn verre van een eenduidige groep. Zoals gezegd lopen hun leeftijden, levensfasen, situaties en behoeften flink uiteen. De input die zij leverden op de gewenste toon en vorm van overheidscommunicatie richting de gedupeerde kinderen liep dan ook flink uiteen. Wij vinden het daarom belangrijk om hier al vast te vermelden dat wij niet verwachten dat het reëel is om een toon en vorm te vinden die voor iedereen die binnen de doelgroep van de kindregeling valt ideaal is.

Veel deelnemers hebben nog op geen enkele manier contact gehad met gemeente, rijksoverheid of hulpverlening over de toeslagenaffaire. Sommigen wisten voorafgaand aan het gesprek met Diversion niet dat zij gedupeerd waren (zij waren door hun ouders opgegeven). Voor verreweg de meeste deelnemers aan het participatietraject was het contact met Diversion de eerste keer dat zij direct bevroegd werden op hun ervaringen en behoeften rondom de toeslagenaffaire en bijbehorend herstelproces. 'Ik vond het fijn dat ik mijn verhaal kwijt kon, dit is de eerste keer dat ik met

iemand hierover praat. Ik hoop dat ze dit meenemen in de kindregeling.' Er is sprake van frustratie over het gebrek aan communicatie vanuit overheid. Sommigen hebben veel contact met de Belastingdienst als schuldeiser, maar hebben nog geen bericht gehad over herstel. *'Voor schulden bij de Belastingdienst word ik als volwassene benaderd. Ze weten me iedere week te vinden. Maar hier ben ik ineens 'kind van'.*

Sommige deelnemers voelen zich op dit moment behandeld en benaderd als 'secundaire slachtoffers' of 'kinderen van...', en voelen zich hierin miskend. *'Wij kinderen zijn echt naar de achtergrond verdwenen. Doe iets!'* Zij geven aan behoefte te hebben aan directe erkenning: geen erkenning is volgens hen geen eigen stem en geen eigen belangen. Voor de gevolgen van de toeslagenaffaire die de volwassen kinderen met zich meedragen, dragen zij volwassen verantwoordelijkheid (denk daarbij aan schulden, maar ook mentale problemen en zorgtaken voor gezinsleden). Ze willen daarom ook veelal nadrukkelijk volwassen erkenning. Een enkeling geeft aan 'schriftelijk bewijs' te willen om te kunnen laten zien dat deze situatie niet zijn schuld is. Ook haalt een deel-

nemer de herstelregeling voor (ex-)partners aan, die volgens de deelnemer veel breder is dan voor de kinderen.

Er is veel behoefte aan duidelijke, proactieve communicatie vanuit de overheid. Op het gebied van erkenning, maar ook op het gebied van informatie. Het initiatief om deze informatie te verstrekken ligt volgens de meeste deelnemers bij de overheid: *'Doordat het zolang duurt lijkt het alsof het ze echt niet boeit. Wees open en eerlijk met ons! Er zijn al zolang dingen voor ons verborgen. Communiceer met me, houd me op de hoogte!'* Er heerst veel onduidelijkheid en er is veel behoefte aan transparantie. Alleen kinderen die echt nauwlettend mee bezig zijn met de voortgang krijgen enig inzicht in de stand van zaken en ontwikkelingen. Er is een grote behoefte aan eenvoudig inzicht in het proces, deadlines en uitleg van gemaakte keuzes. *'Maak een Herstelkalender. Waar je alles gewoon duidelijk ziet.'* Het idee van een nieuwsbrief is meermaals geopperd.

'Ik kijk sowieso elke week op de website over de kindregeling. Misschien wel drie keer per week: ik heb heel veel behoefte aan een update.'

Een andere deelnemer (die alle ontwikkelingen nauwgezet volgt) begrijpt niet hoe ze heeft kunnen missen dat er een oproep voor het Kindpanel was. Zij had hier graag aan deelgenomen. Wie niet zó actief alles volgt tast in het duister: soms krijgen ze lucht van een richtdatum voor tegemoetkoming of hulp, maar wanneer zo'n datum verstrijkt is daarmee ook veel hoop verloren. *'Als ik zo slecht mijn afspraken zou nakomen als de Belastingdienst dan zouden ze me iedere dag bellen.'* Veel deelnemers geven aan 'moe' te zijn, en er niet meer zelf achteraan te willen. *'Ons hele leven is één grote inhaalslag, en we moeten er ook nog eens zelf aan trekken.'* Naast deze moeheid is het ook belangrijk te beseffen dat deze doelgroep vaak niet gewend is om hulp te vragen. De drempel die zij ervaren om zelf contact op te nemen met 'instanties' is hoog; het wantrouwen is groot.

In de communicatie naar de gedupeerde kinderen die wij gesproken hebben is tot nu toe weinig gebeurd. Velen geven aan graag iets te willen horen: *'Gewoon netjes. Laat gewoon iets van je horen. Blijkbaar zijn jullie met ons bezig maar hoe kan dat als je ons niet eens kent?'* De gedupeerde kinderen hebben in de communicatie behoefte aan menselijkheid, zo geven ze aan. *'Wij zijn pijn gedaan, dat moet benoemd worden.'* Ook belangrijk: de deelnemers geven aan dat ze niet willen dat de kindregeling wordt gepresenteerd als een cadeautje. Het is een herstelregeling. Herstel waar ze recht op hebben.

De vorm waarin de deelnemers graag benaderd willen worden loopt uiteen. Deze doelgroep is 'brievenschuw', geven ze zelf aan. Slecht nieuws kwam bij hen vaak per post, met een overheidslogo erop. Dit soort post wordt vaak niet of laat geopend. De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken krijgen niet vaak brieven. Bij enkelen heeft dit ook te maken met onrustige woonsituaties zoals tijdelijke logeeradressen. De 'blauwe envelop' is in ieder geval een beruchte term voor veel van de deelnemers: hij heeft tijdens belangrijke delen van hun leven symbool gestaan voor stress en angst.

'Dan komt er een brief van de gemeente, en ligt die twee weken lang op tafel. Als ik eenmaal met hartkloppingen de moed heb 'm open te maken, lees ik dat het gaat over aanpassingen

in de groenvoorziening voor de deur. Maar een andere keer is het een aanmaning.'

Bewustzijn over de stressvolle relatie die deze personen hebben met overheidscommunicatie is belangrijk. Zij zullen oude brieven vaak niet bewaard (of zelfs niet geopend) hebben. Aandacht voor vormgeving is hier erg belangrijk. Op de een of andere manier aan de buitenkant van een brief laten zien dat het 'goed nieuws' betreft werd vaak geopperd als mogelijkheid. De privacy van de gedupeerde kinderen is hierbij essentieel: sommigen wonen bijvoorbeeld in studentenhuisen. Zij willen niet dat er aan een envelop herleidbaar is dat zij gedupeerd zijn.

Ook voor het taalgebruik in de communicatie moet aandacht zijn. Begrip en compassie ('gewoon aardig zijn') wordt gezien als belangrijk. Overheidsinstanties hebben de neiging erg formeel en zakelijk te communiceren ('...uw brief met kenmerk X...'): het is belangrijk dat er bewustzijn is van de mate waarin dergelijk taalgebruik de gedupeerde kinderen 'triggert'. *'Maak een brief met aanbod voor emotioneel herstel iets leuks. We weten heus wel dat het niet leuk is, maar probeer er zelf iets positiefs van te maken. Met plaatjes ofzo. Dan weten wij dat we niet bang hoeven te zijn.'* Ook de complexiteit van het taalgebruik moet geschikt zijn voor de doelgroep.

Deze jonge doelgroep communiceert het liefst (en het beste) digitaal: bijvoorbeeld via e-mail. Meerdere deelnemers geven aan alleen telefonisch te willen op afspraak. Ook geven ze aan persoonlijk telefonisch contact belangrijk te vinden: dus geen automatische keuzemenu's en niet anoniem bellen ('Ik krijg daar schuldeiser-vibes van. Dan neem ik niet op.'). Tijdens het participatietraject communiceerde Diversion vooral en in eerste instantie met de deelnemers via WhatsApp. Reageren hoeft dan niet meteen, maar is wel laagdrempelig.

Een ander belangrijk punt is het besef dat sommigen van hen nauwlettend het nieuws rondom de hersteloperatie volgen. Een deelnemer, die als dochter én als moeder gedupeerd is: *'Mijn dochtertje hoorde op het jeugdjournaal dat er een geldbedrag voor haar komt. Dat schept verwachtingen. Maar ze krijgt helemaal niks te horen. Ik ben zo bang dat ze teleurgesteld wordt.'* Ook zijn discussies in de media rondom overcompensatie misschien nodig, maar vreselijk frustrerend en pijnlijk voor groepen die nog niets van herstel hebben gezien. De kindregeling is er nog niet eens en men praat al over overcompensatie. Dit raakt bij de gedupeerde kinderen een gevoelige snaar, zo bleek meermaals tijdens de bijeenkomsten.

'Ik hoef geen plusje achter mijn naam, ik wil alleen een minnetje weg.'

3.3 ONDERSTEUNING OP FINANCIËN

De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken zijn veelal opgegroeid in een situatie van armoede. Enkele schrijnende voorbeelden die naar voren kwamen: afgesloten elektriciteit en water, honger, geen meubilair, geen sanitaire voorzieningen en leven op straat. *'We vroegen om flessen water bij de burens omdat wij waren afgesloten. We moesten poepen in boterhamzakjes, en warmden water op met de steengrill om ons te wassen.'* Dit doet iets met je ontwikkeling en je verdere verloop in het leven. De associaties die de deelnemers hebben met geld zijn dan ook veelal zeer negatief.

Tijdens één van de bijeenkomsten werd met veel herkenning gereageerd op het verhaal van één van de deelnemers. De deelnemer (17) vertelde dat moeder vaak zelf niet mee at aan tafel omdat er te weinig eten was.

‘Het wordt op een gegeven moment gewoon normaal. Mijn vrienden hadden eten, en ik moest smoesjes bedenken of zeggen dat ik geen honger had.’

Een andere deelnemer gaf aan dat hij pas later snapte waarom hij van zijn moeder altijd moest werken in de schoolvakanties (en met het verdiende geld moest bijdragen aan het huishouden). Zijn moeder legde dit niet uit; dus hij dacht dat ze onnodig streng was.

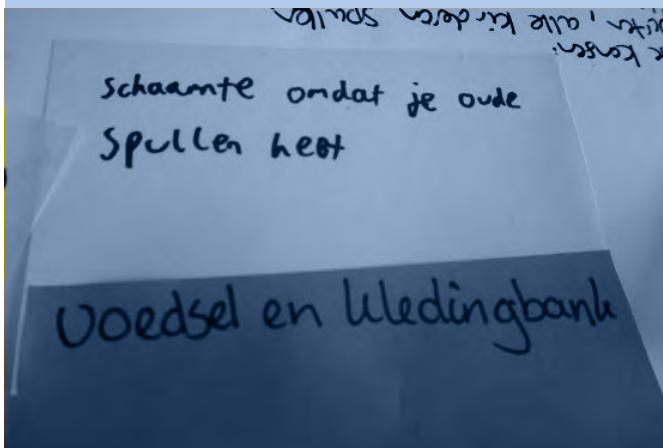
Veel gedupeerde kinderen droegen al op jonge leeftijd bij aan het gezinsinkomen. Niet om leuke dingen te doen, maar om praktische (soms basale) zaken te kunnen betalen zoals boodschappen. Sommigen deden dit door veel te werken, anderen door op andere (illegale) manieren aan geld te komen. De eerste groep geeft in sommige gevallen aan deze jonge intrede op de arbeidsmarkt te hebben ervaren als inbreuk op hun kindertijd. Anderen zijn daadwerkelijk in de problemen gekomen doordat zij het criminele pad op zijn gegaan of zichzelf diep in de schulden hebben gestoken. Ook andere voorbeelden zoals altijd lopend naar school (want geen geld voor OV), afgesloten nutsvoorzieningen, niet naar schoolkamp kunnen, niet op een sportclub kunnen, versleten kleren dragen en geen geld hebben voor leuke dingen, kregen tijdens de bijeenkomsten telkens veel bijval en hoorden wij met grote regelmaat tijdens onze interviews.

Schuldenproblematiek

‘Ik heb zo’n dikke schuld maar ik heb niks fout gedaan. Hoe kan dat nou? Het is allemaal niet bij mij begonnen maar wel mijn probleem.’

De vaak flinke schulden waar meerdere deelnemers op dit moment mee te maken hebben, waren tijdens de gesprekken vaak een grote olifant in de kamer. Ze achtervolgen veel gedupeerde kinderen nog op dagelijkse basis waardoor zij geen ruimte hebben om vooruit te kijken. Ze zeggen in een vicieuze cirkel te zitten. Ook observeerden wij veel hoop bij de deel-

nemers op een regeling rondom deze schulden: men gaat er bijna vanuit, omdat ze de logica volgen van herstel bij de ouders. Tijdens bijeenkomsten zagen wij telkens grote teleurstelling en onbegrip wanneer wij deze verwachtingen enigszins probeerden te temperen.

Uit onze gesprekken blijkt dat in ieder geval voor 41 deelnemers geldt dat ze nu schulden hebben. Belangrijk om te beseffen is dat ook hier het maatschappelijke taboe op armoede en schulden meespeelt: lang niet iedereen zal zomaar uit zichzelf vertellen over (problematische) schulden. Deze schulden hebben verschillende oorzaken. Ze zijn uiteraard niet allemaal zomaar aan de toeslagenaffaire te linken.

'Ik zou graag een soort Commissie Werkelijke Schade voor kinderen willen. Een tijdelijk opstellen wat er allemaal is gebeurd en gemist. Ik wil gewoon het recht hebben op een nieuwe start. Die is al van me afgenomen zonder dat ik het weet.'

Een aantal deelnemers vertelde over hun studieschuld. De schulden bij DUO hebben bij deze groep soms een andere connotatie dan bij de vele jonge mensen met zo'n schuld in Nederland in het algemeen. Het hebben van een schuld bij de overheid weegt enorm zwaar bij deze doelgroep. Mogelijk zwaarder dan bij andere mensen. Het zorgt bij deze doelgroep voor enorm veel stress. Ze voelen echt angst om in eenzelfde situatie terecht te komen als hun ouders.

Daarnaast is scholing vaak een probleem geweest tijdens de toeslagenaffaire: door stress, extra zorgtaken en/of een onveilige thuissituatie zijn kinderen vaak onder hun niveau gaan studeren. Later alsnog opklimmen leidt dan vaak tot extra studiekosten. Of er zijn verkeerde keuzes gemaakt omdat je gedwongen een studiekeuze maakt die *'leidt tot een goeie baan'*. *In andere gevallen is er maximaal geleend om direct bij te dragen aan de huishoudkosten.* *'Maximaal lenen was voor ons gewoon inkomen voor huur en eten.'* Dit alles zorgt ervoor dat een schuld bij DUO vaak anders (en negatiever) ervaren wordt.

Ook hebben we meerdere keren gehoord dat gedupeerde kinderen telefoonabonnementen afsloten om door te verkopen, om op die manier snel aan geld te komen om te overleven. Een ander voorbeeld betreft een deelnemer die op jonge leeftijd halsoverkop uit huis moest vanwege een onhoudbare thuissituatie. Vanwege een autismespectrumstoornis kreeg deze deelnemer een persoonsgebonden budget (PGB). Zijn huur kon hij alleen betalen door ook zijn PGB hiervoor in te zetten: dat moet nu terugbetaald worden. Ook de DUO financiering die hij heeft ingezet om te kunnen eten en drinken, moet hij terugbetalen.

Deze, soms ontzettend hoge schulden (oplopend tot in de tienduizenden euro's), maken dat veel deelnemers nog middenin de gevolgen van de toeslagenaffaire zitten, en nog niet vooruit kunnen kijken. Een moeder vertelde dat haar kind graag workshops wil geven op scholen, maar dat hij vanwege zijn schulden van de bewindvoering niet voor zichzelf mag beginnen. De schulden hebben ook behoorlijke impact op hoe deze deelnemers kijken naar het bedrag

dat er aan hen wordt uitgekeerd. Voor sommigen zal dit linea recta naar de schuldsanering gaan.

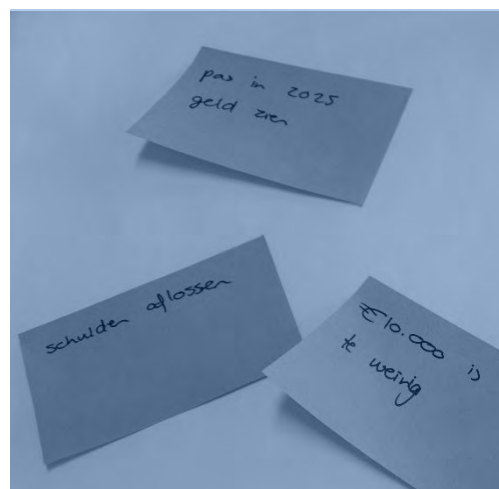
'Houd die € 10.000, maar maak me schuldenvrij!'

Het is ook hier erg moeilijk om onderscheid te maken: welke ervaringen horen bij opgroeien in armoede in het algemeen, en welke horen bij de gevolgen van de toeslagenaffaire? In sommige gevallen is het echter kristalhelder: *'Vóór de toeslagenaffaire werden we verwend: we gingen uiteten en op vakantie. Toen was het er ineens niet meer. Het werd zo erg dat mijn zusje en ik naar een pleeggezin moesten voor twee jaar.'* Andere gezinnen bevonden zich al in een schrijnende situatie, die nog erger werd als gevolg van de toeslagenaffaire.

De deelnemers gaven veelal aan dat geld een vorm is van overleven en dat het altijd op de eerste plek staat in dingen waar ze zich zorgen over maken.

3.3.1 HET GELDBEDRAG

Het geldbedrag dat als tegemoetkoming wordt uitgekeerd aan de gedupeerde kinderen roept veel onrust en vragen op bij de deelnemers. Sommigen zijn (of waren) in zijn geheel niet op de hoogte van dit vooruitzicht. Anderen volgen in detail de politieke besluitvorming door online bijvoorbeeld Kamermoties te lezen. Maar ook voor deze laatste groep is er veel onzekerheid. Ze zien dat deadlines niet gehaald worden en dat de besluitvorming grillig is. Dit maakt hen argwanend en sceptisch (*'Ik denk dat we ergens in 2025 geld gaan zien. Wel grappig: als de belastingdienst een aanmaning stuurt moet je binnen 4 dagen betalen.'*).

Ook het doel van de financiële tegemoetkoming is veelal onduidelijk. *'Waar is dit geldbedrag precies voor bedoeld? Is het een goedmakertje voor het lange wachten? Een zoethoudertje? Of is het echt alles dat we krijgen als een pleister voor het geheel? In dat laatste geval is het veel te weinig!'* Deze onduidelijkheid: waar het bedrag precies voor bedoeld is en waarop het gebaseerd is, speelt bij veel gedupeerde kinderen. De wijze waarop de toeslagenaffaire bij hun ouders wordt afgehandeld (zoals kwijtschelding en € 30.000), heeft verwachtingen opgeroepen: zij zien zichzelf immers absoluut niet als 'minder gedupeerd'. *'Die € 10.000 is niet om mijn schulden af te betalen toch?'*

Alleen het geldbedrag ervaart vrijwel geen van de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken als 'genoeg' herstel. *'Is dit dan de grote gelijkmaker met leeftijdgenoten? Ik dacht het niet.'* Dit onderstreept het belang van emotioneel herstel. Deelnemers geven aan niet 'afgekocht' te willen worden. *'Ze willen gewoon makkelijk van ons af zijn.'* Ook qua hoogte van de bedragen ervaren veel deelnemers de vastgestelde bedragen als onvoldoende. *'Ik lach om die € 10.000. Het dekt nog geen 1% van wat ons is aangedaan.'* Het idee dat dit een vrij te besteden geldbedrag is wordt maar door enkelen daadwerkelijk zo gevoeld. Velen hebben het bedrag nodig om acute problemen, zoals schulden, op te lossen of enige stabiliteit opbouwen. Met name deze schulden zijn, zoals ook in het kader genoemd, problematisch. *'Fantastisch, maar wel als mijn schulden ook worden kwijtgescholden. Anders is het niks.'* Wij hoorden van verschillende deelnemers dat zij hun geldbedrag willen 'investeren' om het te 'verdubbelen'. Doorvraag leerde dat dit bijvoorbeeld door

investeringen in cryptovaluta zou zijn.⁵ Enkelen geven juist aan erg uit te zien naar het bedrag: ze associëren het met mogelijkheden, kansen, vrijheid en stabiliteit. *'Een keer iets leuks kunnen kopen zonder tien keer na te denken of het wel kan.'* Met name de jongeren die (diep) in de schulden zitten reageren gelaten en geven aan 'geen cent' te mogen uitgeven van het bedrag omdat het direct naar de schuldsanering gaat. Sommigen gaan er vanuit dat het geldbedrag los komt te staan van schuldsanering / bewindvoering. Zij hopen op vormen van maatwerk of uitzonderingen. Ook zijn er verschillende deelnemers geweest die aangaven dat hun ouders altijd geld voor hen opzij hadden gezet op een spaarrekening, maar dat deze tijdens de toeslagenaffaire verdampst is. Ze geven aan dat de (maximaal) € 10.000 hier op geen manier voor compenseert.

Er wordt meermaals genoemd dat ook hier meer maatwerk goed zou zijn: de één heeft veel meer problemen gekregen door de toeslagenaffaire dan de ander. Ook het feit dat het bedrag leeftijdsgebonden is vinden meerdere deelnemers kwalijk. Zoals later terug te lezen is, is deze groep meer dan andere kinderen vreselijk snel volwassen geworden. De emotionele leeftijd en de mate waarin het 'kind-zijn' heeft geleden onder de toeslagenaffaire zou volgens hen ook mee moeten wegen.

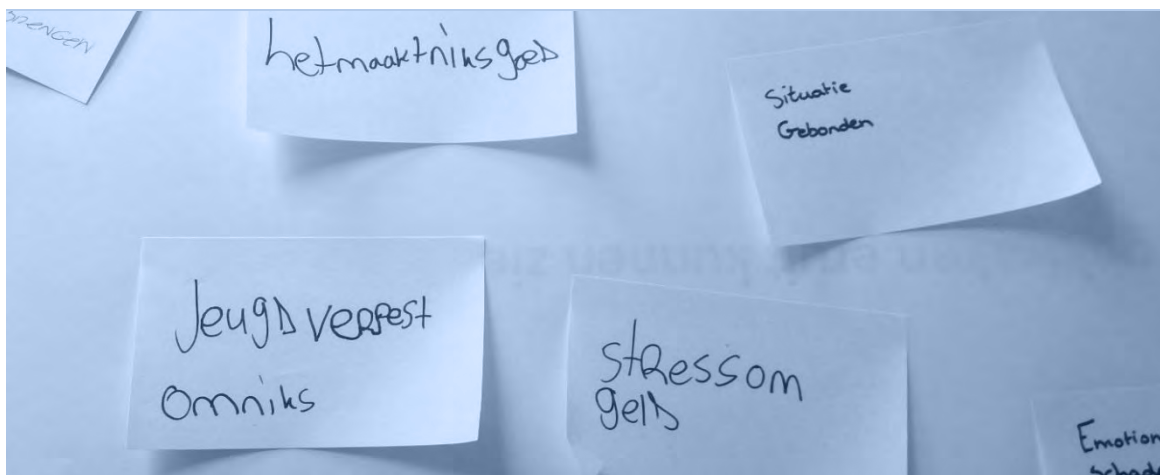
'Waar is die € 10.000 op gebaseerd? Ik denk op verhalen van mensen die veel minder hebben meegemaakt dan ik. Bij mij dekt het de mentale, lichamelijke en emotionele schade totaal niet.'

Eén deelnemer (18+) vertelde dat zijn ouders voor hem besloten hadden dat hij het geldbedrag moet delen met zijn jongere broertjes en zusjes, zodat iedereen een gelijk bedrag krijgt. Dat ouders beslissen of en hoe de gedupeerde kinderen het geldbedrag kunnen besteden is in sommige gevallen een reële mogelijkheid. Zo zijn er ouders die hun kinderen helemaal buiten de toeslagenaffaire willen houden en hun kinderen niks vertellen. Ook zijn er ouders die zien dat hun kinderen zich in een dermate onstabiele fase in hun leven bevinden dat ze bang zijn dat het geld op de verkeerde manier wordt uitgegeven. Een andere reële optie om rekening mee te houden is dat veel Nederlandse gezinnen (en veel gedupeerde gezinnen) op dit moment in acute armoede leven: een geldbedrag op de rekening van welk gezinslid dan ook wordt in die gevallen misschien-
šwel (terecht) ingezet om in basisbehoeften zoals eten en huur te voorzien.

⁵ Dit is een risicovol vooruitzicht, de kans is aanzienlijk dat zij hun inzet verliezen in plaats van verdubbelen: wij moesten dan ook de neiging onderdrukken dit met klem af te raden. Iedere jongere in Nederland krijgt te maken met verleidingen om geld op risicovolle manieren te besteden: deze jongeren niet meer of minder dan anderen. Inzet op regulering van deze verleidingen (zoals kansspel- en crypto-reclames) of preventie ten aanzien van armoede en schulden is echter iets dat niet specifiek voor deze doelgroep relevant is, maar voor iedereen. Iemand die €10.000 van zijn grootouders erft kan daar ook risicovolle keuzes mee maken: we moeten de neiging onderdrukken de gedupeerde kinderen te behoeden voor risico's die anderen wel vrijelijk kunnen nemen.

3.3.2 ASSOCIATIES MET GELD

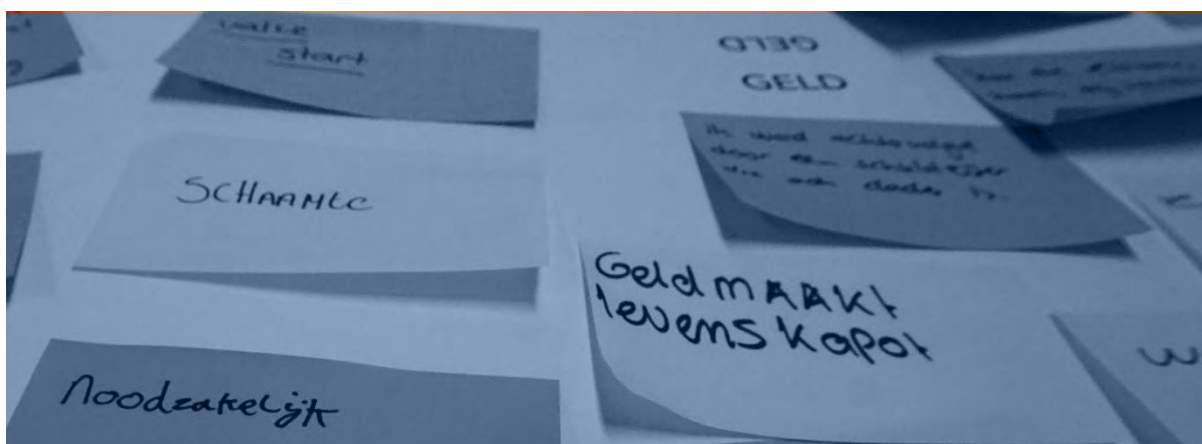

De gedupeerde kinderen die wij spraken zijn veelal opgegroeid in een omgeving waarin er sprake was van chronisch geldgebrek of armoede. *'De uitkeringen van mijn moeder kwamen elke maand op een bepaalde dag. Wij stonden dan klaar om naar de pinautomaat te gaan: we moesten zo snel mogelijk al het geld van de rekening halen om eten te kunnen kopen. Soms waren we te laat, dan was het geld al weg. Afgegeven aan de Belastingdienst.'* De associaties van de kinderen met het woord 'geld' (waarmee wij de rondetafelgesprekken tijdens de bijeenkomsten begonnen) zijn steevast negatief of zakelijk. Een meisje van 17 noemde als eerste woord *'pauzeknop'*: de pauzeknop op haar moeders schulden was deze week stopgezet. Haar zusje van 15 noemde *'deurwaarders'*.

Andere associaties waren: vroeger, schulden, belasting, kinderbijslag, vaste lasten, minimumloon.⁶ De gedupeerde kinderen zien hierin zelf bovendien een groot contrast met veel leeftijdsgenoten. *'Een klasgenoot zei ooit tegen mij: Hé, die broek is van mij, die hebben we vorige week naar de kringloopwinkel gebracht!'* De strategieën om gesprekken over leuke weekendactiviteiten snel af te buigen naar iets anders zorgden voor veel herkenning. *'Ik had het gevoel dat niemand mij leuk vond omdat ik nooit leuke dingen deed. Ik was alleen maar aan het werk.'*

Geld is volgens de meeste gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken altijd een probleem: het speelt voor hen een immens grote rol. Voldoende geld hebben betekent vrijheid. Te weinig geld betekent een beperking. Geld is er altijd maar even; sommigen ervaren bijna haast bij het uitgeven. Enerzijds omdat er veel acute noden zijn, anderzijds omdat ze bang zijn dat het 'afgepakt' wordt. Anderen gaan juist krampachtig om met geld. *'Mijn hart breekt elke keer als ik een hoog bedrag moet uitgeven. Ik heb een verkrampde hand.'* En: *'Geld is iets wat je wanhopig regelt: het lijkt soms alsof ik al mijn keuzes hierop moet baseren.'*

⁶ Ter vergelijking: Diversion organiseert al jaren het onderwijsproject MoneyWays, waarin jonge rolmodellen met schoolklassen in gesprek gaan over de sociaal-emotionele kant van geld. Ook deze lessen beginnen we met een associatieoefening rondom het woord 'geld'. De associaties die de gemiddelde scholier heeft met geld zijn veel positiever, of tenminste: minder serieus en draaien minder om schulden en armoede. Kleding kopen, auto's, huizen, vakantiegeld, salaris.

Deelnemers geven aan ofwel 'een verkrampde hand' te hebben (geen geld durven uitgeven) of juist veel en vaak in de schulden te komen doordat ze hun geld zo snel mogelijk en impulsief uitgeven. In de eerste categorie viel een deelnemer (14) die aangaf erg bang te zijn voor de toekomst. Bij alle ambities en plannen die hij heeft, denkt hij alleen maar aan hoeveel geld dat gaat kosten en dat hij waarschijnlijk in de schulden zal belanden. Een deelnemer uit de tweede categorie zei: *'Het voelt soms als inhalen: elke cent die ik binnenkrijg geef ik meteen uit. Ik heb zoveel niet kunnen doen, dus ik wil mezelf nu niets ontzeggen. Liever schoenen dan zorgverzekering. Met Klarna en andere betaalregelingen kom ik daarmee wel vaak in de problemen.'*

De deelnemers geven aan soms heel creatief en slim te zijn geworden met geld. Iedere euro moet drie keer worden omgedraaid. Schaarste heeft hun geleerd hoe ze creatief om kunnen gaan met de middelen die er zijn. Niet op voetbal, maar voetballen op straat. Daar staat tegenover dat anderen juist onverstandige keuzes maken of kiezen voor illegale manieren om snel geld te verdienen. Sommige deelnemers gaven ook aan stigma te ervaren: men denkt dat ze onverstandig omgaan met geld, maar dat is niet zo. De situatie waar ze in zitten heeft dat zo gemaakt. *'Door beslaglegging denkt iedereen dat ik heel onverstandig met geld omga.'*

'Belastingaangifte doen kost mij echt drie dagen. Mijn vrienden vinden dat raar; een paar boxjes en klaar. Maar ik wil alles ZEKER weten.'

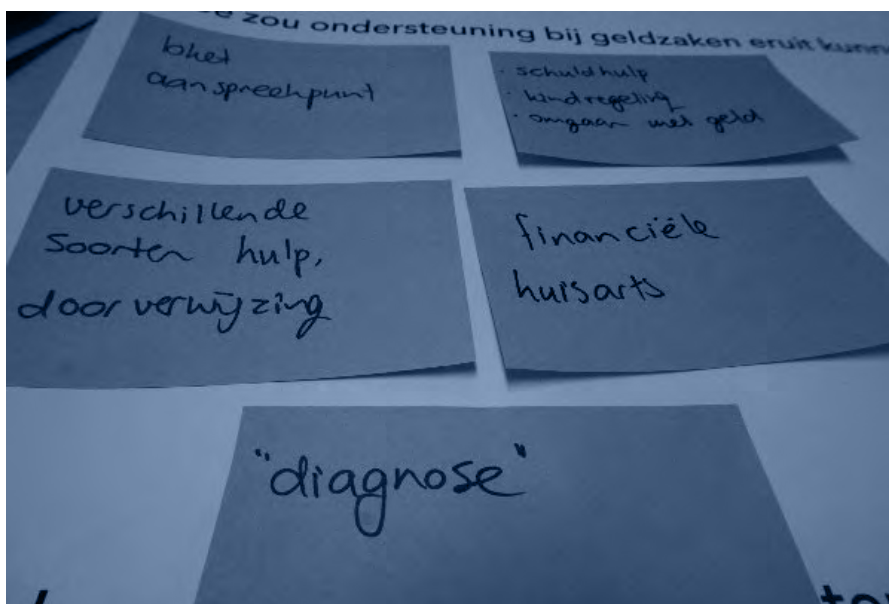
3.3.3 HULP MET GELD

De deelnemers geven voor het grootste deel aan momenteel geen hulp te krijgen met hun geldzaken. Een aantal gaf aan hulp te krijgen via een toegewezen budgetcoach of bewindvoering. Een handjevol gaf aan geldzaken met hun ouders te bespreken en een enkeling kreeg hulp via een mentor op school of van oudere vrienden. Eén deelnemer had hulp gevraagd bij de gemeente maar is afgewezen.

'Ik wil dingen doen die iedereen doet. Zoals een rijbewijs halen, of studeren. Maar als ik daar aan denk, denk ik alleen maar aan risico op schulden. Ik wil dat iemand me helpt om nooit schulden te krijgen.'

De hulpvraag van de deelnemers ten aanzien van ondersteuning op financiën was vrij diffuus. *'We need to level the playingfield. We staan echt op flinke achterstand. Qua geld en qua kennis.'* Wel waren er verschillende gemeenschappelijke noemers in te ontwaren: ze willen hulp op het gebied van budgetteren, het tegemoetkomingsbedrag, schuldhulp, ov-problemen, overgang naar 18+, studeren, geld investeren, toeslagen, rechten en plichten, en hoe om te gaan met de stress die geldzaken oplevert.

De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken hebben voor het grootste deel behoefte aan coaching of advies op maat. Persoonlijk advies is de gemene deler (en dus geen gestandaardiseerde cursus of lesmateriaal). Met name de jongere deelnemers (18-) weten nog niet goed te verwoorden waar ze precies behoefte aan hebben. Een concreet idee van een groepje deelnemers betreft een soort financiële huisarts: net als bij een echte huisarts wordt er na een gesprek

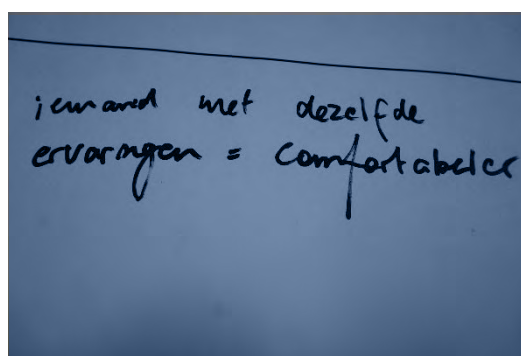

een diagnose gesteld, en wordt er doorverwezen naar hulp op maat. *'Een soort Antes (GGZ), maar dan met geld.'*

Het is belangrijk dat zo'n 'financiële huisarts' onafhankelijk is van de overheid: *'Ze mogen er best voor betalen, maar ik wil niks meer met ze te maken hebben. Straks sta ik weer uren in de wacht zoals bij de Belastingdienst.'*

'Iemand moet mij uit deze bubbel van armoede trekken.' Bij velen zit de hulpvraag met name in het leren kennen van 'de weg': overzicht krijgen in de complexe wereld van geldzaken. Hoe moet je sparen? Of is investeren slimmer? Hoe doe je dat dan? Waar moet je op letten? En: hoe zorg je dat je niet meer in de problemen komt met de Belastingdienst? Hoe en waar vraag je de toeslagen aan waar je recht op hebt? Daarnaast willen ze meer weten over de gevaren en mogelijkheden van geld lenen, BKR-registratie, incasso en betaaltermijnen. Ze zoeken iemand die hen hier stap voor stap doorheen loodst. *'Kinderen van rijke ouders hebben alles vanuit huis goed meegekregen. Andere kinderen hebben te weinig of niets meegekregen. Wij hebben wel iets meegekregen, maar het verkeerde, het negatieve, wij staan echt achter.'*

Op de vraag 'van wie ze hulp zouden willen' kwam duidelijk naar voren dat er behoefte is aan persoonlijke begeleiding, maar dat de concrete behoeften hierin verschillen. Sommigen (met name de oudere kinderen) hebben behoefte aan professioneel financieel advies: *'Ik wil een man in pak die alles kan uitleggen'*. Anderen geven aan juist te willen sparren met iemand die hun situatie goed kent, het liefst vanuit eigen ervaring. *'Niet iemand die altijd geld heeft gehad. Misschien schaam je je dan.'* Zij zouden meer gebaat zijn bij een rolmodel of ervaringsdeskundige.

De match tussen gedupeerd kind en degene die hulp verleent is hierbij van groot belang. Ze moeten kunnen 'levelen' en zich veilig voelen: *'Ik wil niet steeds uit hoeven leggen wat me is overkomen'*. Het idee om gedupeerde kinderen te trainen als ervaringsdeskundige werd hier meermaals

geopperd. Wat ze in ieder geval niet willen is 'strenge hulp'. Ze willen geen hulp van Jeugdzorg of bewindvoerders en ze geven aan dat ze niet willen dat er consequenties aan zitten zodra ze het advies bijvoorbeeld niet opvolgen. Echt vrijblijvende hulp willen ze wel. Van een mentor bijvoorbeeld: *'Ik wil iemand die er echt voor mij is, die geen andere belangen heeft. Iemand die het belangrijk vindt dat het goed gaat met mij, en verder niets.'* Overigens gaven meerdere gedupeerde kinderen aan dat persoonlijke hulp ook best digitaal mag: de drempel om ergens naartoe te gaan is hoog en ze willen liever niemand thuis ontvangen.

Er werd niet enthousiast gereageerd op het idee van specifiek voor gedupeerde kinderen ontwikkeld informatiemateriaal. Aanvullend kan dit best, maar met enkel informatiemateriaal dat doe je geen recht aan de behoefte en de situatie van deze groep. *'Dat kunnen we nu ook al gewoon op Google opzoeken'*. Hetzelfde geldt voor (preventieve) financiële voorlichting: dit zou er voor iedereen moeten zijn, maar niet voor hen specifiek. De deelnemers zien het belang van financiële educatie in brede zin. Lang niet alle kinderen krijgen van huis uit mee hoe je (slim) met geld om kunt gaan. Door dit op school aan te bieden ondervang je een hoop. Maar, geven zij ook aan: voor hen komt dit te laat. En bovendien is dit iets wat niet alleen voor de gedupeerde kinderen geldt, maar veel breder zou moeten worden ingezet. *'Ik weet gewoon nu al dat we worden afgewimpeld met iets simpels.'*

Een andere behoefte die geuit werd is die van herkenning: een paar deelnemers waren het erover eens dat het fijn is om over dit thema te praten met mensen die hetzelfde hebben meegemaakt, maar die misschien al wat stappen verder zijn in hun proces. Gesprekken in groepsverband met lotgenoten werden hier ook door een handvol deelnemers genoemd.

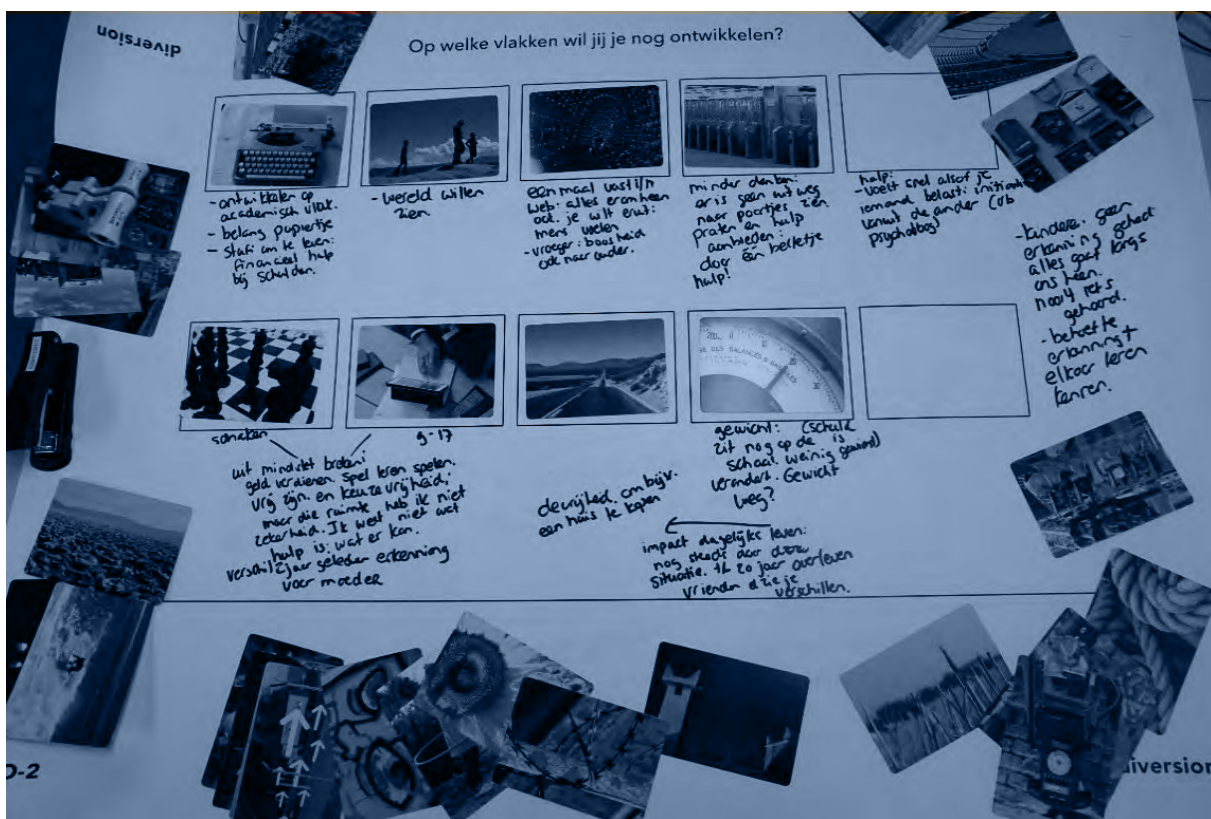
Over de duur van de ondersteuning op financiën waren de deelnemers eenduidig: dit moet in ieder geval meerdere jaren doorlopen, of tot zo lang het nodig is. *'Kijk, ik wil het zelf leren doen. Maar ik wil ook een vangnet, iets waarop ik kan terugvallen.'* Ook na 2 á 3 jaar moet je nog aan de bel mogen trekken voor hulp. Zeker de jongere kinderen zijn er nu misschien nog niet klaar voor, kunnen hun behoefte niet overzien, en hebben nog geen financiële verantwoordelijkheden, maar realiseren zich op latere leeftijd echt wel een achterstand te hebben opgelopen en ondersteuning te kunnen gebruiken. Het zou zonde zijn als zij hun kans dan gemist hebben.

'Ik vind het belangrijk dat de hulp langere periode wordt aangeboden. Bijvoorbeeld als ik kijk naar mijn oudere zus. Die heeft echt struggles, maar heeft meer tijd nodig om die stap te zetten omdat ze het heel erg spannend vindt.'

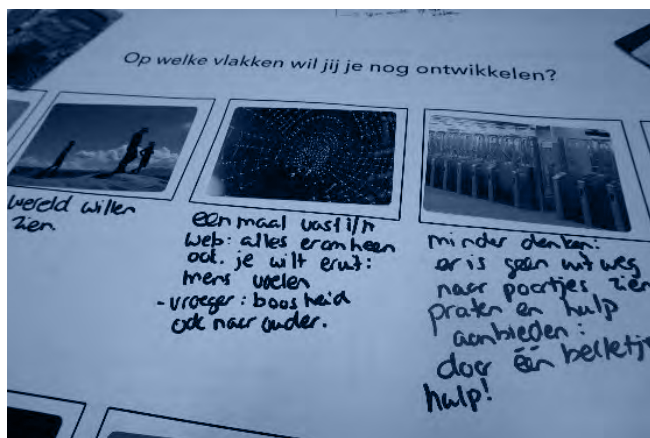
Eén enkele deelnemer gaf aan juist wel een ultimatum te willen, als zogenaamde 'schop onder zijn kont' om zijn zaken op orde te krijgen. Een andere behoefte die nog geuit werd was die van een periodieke check-up nadat een eventueel begeleidingstraject is afgerond: dat er zo nu en dan iemand (die jou en jouw verhaal kent) contact opneemt om te vragen hoe het gaat. De gedupeerde kinderen zien een terugval in de financiële problemen als reële optie. *'Wij zitten levenslang in deze situatie; zij mogen niet na 5 jaar afzwaaien.'* De problemen blijven doorlopen, dus de hulp mag niet zomaar verdwijnen.

3.4 PERSOONLIJKE ONTWIKKELING

Voortkomend uit het adviesrapport 'Leven op de Rit' heeft de opdrachtgever aan Diversion gevraagd om binnen dit participatietraject de eerder geuite behoefte aan mogelijkheden rondom

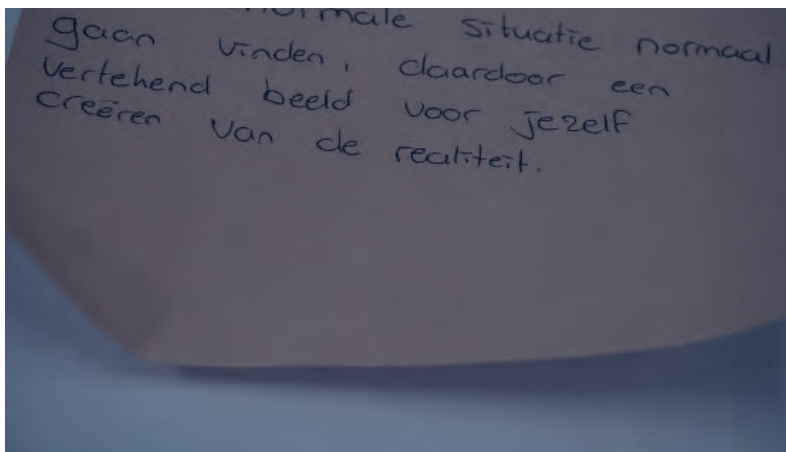
persoonlijke ontwikkeling te concretiseren. Vragen die wij hierbij aan de deelnemers stelden waren bijvoorbeeld wat zij in de afgelopen jaren in hun beleving gemist hebben (en alsnog zouden willen doen of leren), hoe zij hun eigen toekomst voor zich zien, en meer concreet welke stappen nodig zijn om hun leven (weer) op de rit te krijgen.

Veel gedupeerde kinderen die wij spraken geven aan het gevoel te hebben hun jeugd als een valse start te hebben ervaren. **'Ik wil mijn plek terug in de maatschappij'**. Ze hebben niet dezelfde kansen gehad als anderen, en vinden dat niet eerlijk. De deelnemers geven aan dat een 'one size fits all' interventie op het gebied van persoonlijke ontwikkeling niet logisch is, vanwege de grote diversiteit aan behoeften.

Er zijn gedupeerde kinderen die inmiddels zelf gezinnen hebben om te onderhouden en er zijn gedupeerde kinderen die het liefst nog even boomhutten willen bouwen. Een ander voorbeeld betreft een deelnemer die een flinke tijd dakloos was en overal en nergens sliep: in die tijd stond hij niet ingeschreven op een adres, en bouwde hij dus ook geen wachttijd op voor een sociale huurwoning, een groot probleem in tijden van wo-ningschaarste. Op psychisch vlak gaat het soms om acute noodhulp, maar soms ook om het leren maken van de switch van overleven naar denken in mogelijkheden. Tijdens de bijeenkomsten deden we met de deelnemers een associatieoefening, waarin zij een plaatje moesten kiezen dat past bij hun toekomstbehoeften. Het plaatje met OV-poortjes werd meerdere malen gekozen: de weg leren kennen, en mogelijkheden zien. **'Ik wil gewoon stressvrij en rustig kunnen leven.'** Kortom: het spectrum is te breed voor één eenduidige oplossing.

Bij een groot deel van de jongere kinderen zitten de behoeften vaak in de kleinere, praktische dingen. Uit hun behoeften blijkt gelukkig soms dat zij hun kind-zijn nog niet definitief hebben opgegeven. Zij noemen hobby's, het leren spelen van een instrument, pretparken, onbezorgd boomhutten bouwen, of het opknappen van hun kamer. Waar het voor sommigen een grote behoefte is deze dingen alsnog te doen, is het voor anderen enkel een confrontatie met een verloren jeugd. Het is daarom van belang dat het aanbod op persoonlijke ontwikkeling niet uitsluitend met deze

behoefte rekening houdt, maar ook met de meer diepgaande behoeften van de oudere kinderen. Ook is het belangrijk om te beseffen dat de praktische, kleinere behoeften die de jongere groep nu uit, zich later ook kan vertalen in bredere behoeften. Het zou een gemiste kans zijn als deze gedupeerde kinderen hun 'persoonlijke ontwikkeling-herstel' niet meer kunnen 'inzetten' omdat ze er al muziek-

les van gehad hebben. Aan de andere kant geven ze zelf de urgentie aan van deze mogelijkheden: *'Straks ben ik 18. Dit is mijn laatste kans om nog kind te zijn.'*

3.4.1 META BEHOEFTE

Met name de oudere deelnemers (18+) hebben inzicht in de meer 'meta' behoeften ten aanzien van hun ontwikkeling. Zij zijn vanwege hun leeftijd vaak al wat bewuster en reflectiever, maar hebben ook vaak langer geleefd in de situatie die is ontstaan door de toeslagenaffaire. Zij zien bij zichzelf een ontwikkelachterstand, of juist een ongezone voorsprong ten opzichte van leeftijdsgenoten. *'Ik sta met 3-0 achter. Kunnen ze daar niet 0-0 van maken?'* Bij de jongere kinderen komt dit effect mogelijk later nog. De toeslagenaffaire heeft volgens meerdere deelnemers echt geraakt aan wie ze zijn: het heeft een domino-effect gehad op allerlei zaken in hun leven. Sommige van hen hebben hier ook een schadelijke vluchtreactie in gehad: veel drinken, drugsgebruik, foute vrienden/partners en criminaliteit.

'Het heeft zoveel effect nu nog op mijn dagelijks leven: ik ben vanaf mijn 10^e de moeder in huis. Zo krijg ik sinds mijn 10^e elk jaar voor Moederdag een kadootje. Daarnaast werk ik 6 dagen in de week, soms dubbele diensten. Alles om mijn schulden af te betalen. Mijn toekomst is mij ontnomen, dat wil ik graag meegeven aan de overheid. Dat ze daarbij stil staan.'

De deelnemers realiseren zich veelvuldig hardop: dit maakt herstel lastig, zo niet onmogelijk. Niet alle omgevallen steentjes kunnen rechtgezet worden. Wel van belang is dat dit domino-effect herkend en erkend wordt: dit zou volgens sommigen al wel veel schelen. Er is hier soms een spanningsveld te zien tussen de meningen en behoeften van verschillende deelnemers: waar sommigen zichzelf echt zien als slachtoffer van de toeslagenaffaire, en vinden dat herstel uitgebreide hulpverlening moet zijn, vindt een handvol gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken juist ook dat ze hun leven op eigen kracht weer op de rit moeten krijgen: zij willen juist niet als slachtoffer gezien worden, of hulp krijgen. Onder de metabehoeftte valt ten slotte ook het effect van etnisch profileren op iemands ontwikkeling en plaats in de maatschappij. Meerdere deelnemers gaven aan het gevoel te hebben niet mee te tellen, minderwaardig te zijn. Dat de Nederlandse

staat hen vanwege hun achternaam ziet als 'fout', en dat ze weinig vertrouwen hebben dat hier ooit iets in verandert. *'Mijn vader, en dus mijn naam, zijn Marokkaans. Ik wil mijn naam veranderen. Dat doe ik ook als ik solliciteer, maar de Belastingdienst zal het blijven zien als rode vlag.'*

3.4.2 SNEL VOLWASSEN

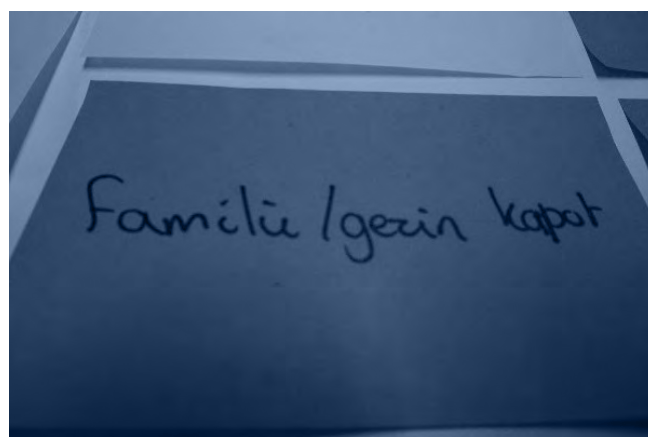
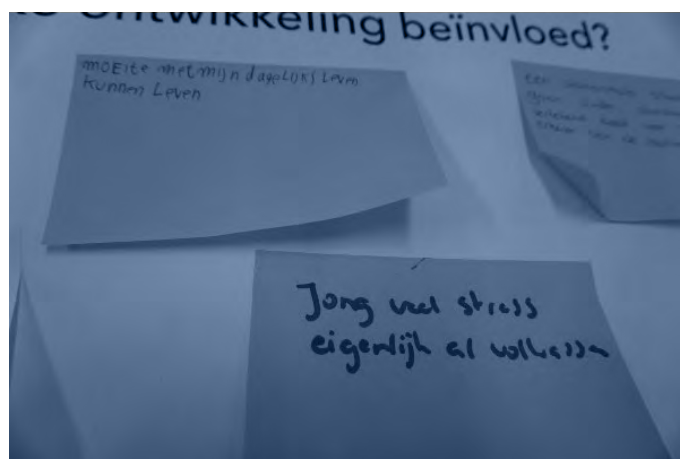
De deelnemers zijn veelal snel volwassen geworden als gevolg van de toeslagenaffaire. Met name de oudsten in het gezin (waarvan wij er opvallend veel hebben gesproken) geven dit aan. Veel van hen geven aan het gevoel te hebben hun kindertijd gemist te hebben. Door de stress waar de ouders mee te maken hadden kwamen zorgtaken voor broertjes en zusjes, maar ook de verantwoordelijkheid ten aanzien van het gezinsinkomen, bij de

oudere kinderen te liggen. Die 'volwassen' taken zijn erg prominent aanwezig in de verhalen van de kinderen. Ze kwamen te laat op school doordat ze eerst hun jongere broertjes/zusjes naar school moesten brengen, kwamen niet opdagen als ze voor een ziek jonger broertje/zusje moesten zorgen, of ze hadden naast zorgtaken en bijbaan geen energie meer om zich te focussen in de klas. Dit maakte dat ze op school gezien werden als probleemjongere. Het werd geïnterpreteerd als luiheid of dwarsheid; maar zij moesten iedere dag vroeg hun broertjes en/of zusjes naar school brengen en de hele middag voor hen zorgen. Op school werden ze hierop afgerekend. Omdat zij niet passen in het plaatje van hoe een kind zou moeten leven, vielen zij buiten de norm. Dit werd door de school, de instanties, maar ook leeftijdsgenoten als raar en negatief gezien.

Sommigen van hen geven aan meermaals echt bezweken te zijn onder de druk. Hierover praten kon niet: als je op school zou vertellen dat je op tijd weg moet om je broertje of zusje op te halen en eten te geven, zou je ouder weleens in de problemen kunnen komen. *'In de klas moest ik een keer huilen. Maar toen de leraar vroeg wat er was heb ik een leugen verteld. Ik wilde mijn moeder niet in de problemen brengen.'* Er is ook een groep jongeren die zich (in periodes) juist afzette tegen de zware verantwoordelijkheden en overal 'schijt' aan hadden. Dit heeft een flinke wissel getrokken op hun maatschappelijke positie en op de gezinsdynamiek.

'Ik was het pispaaltje op school, werd niet begrepen en gezien als agressief. Ik kon alleen niet vertellen hoe het thuis ging. Uiteindelijk heb ik 8 maanden opgesloten gezeten en toen ging alles verkeerd.'

'Ik ben ongewild moeder, zonder ooit te hebben gebaard.' Vertelde een meisje tijdens een van de bijeenkomsten. Hierop reageerde een andere deelnemer dat hij bij de psycholoog een diagnose heeft gehad die hierop aansluit: ouder zonder zelf kinderen te hebben. Deze deelnemer vertelde dat hij op jonge leeftijd zijn broertje en zus-

je naar school bracht voordat hij zelf naar school ging. Onderweg naar school zag hij op een dag de auto van hun vader staan, die zij al maanden niet hadden gezien. Met een snelle blik in de auto zag hij dat zijn vader daar ongeschoren in lag te slapen. Dit beeld maakte een enorme impact, maar hij deelde dit niet met zijn broertje en zusje, en ook niet met zijn moeder. Dit voorbeeld illustreert het enorme on-kindse verantwoordelijkheidsgevoel van deze kinderen, en de wijze waarop dit direct invloed heeft op hun kind-zijn. Ze willen hun ouders beschermen tegen hun pijn, zijn bang hen 'over de rand te duwen' wanneer ze om hulp vragen of angsten en frustraties delen.

'Ik heb mezelf achtergelaten in mijn ontwikkeling. Toen ik 13 was vertelde iedereen mij dat ik 20 leek, nu ik 20 ben, schat niemand mij onder de 30. Ik rouw om wie ik had kunnen zijn.'

De verloren kindertijd wordt door sommigen ervaren als een gemis, dat zij 'nu of nooit' moeten inhalen. Anderen hebben deze mogelijkheid definitief achtergelaten, en omschrijven de kindertijd als 'fata morgana': zinloos om na te jagen en ongrijpbaar.

3.4.3 VOORUITBLIKKEN

De stressvolle jeugd die veel van de gedupeerde kinderen hebben meegemaakt of nog meemaken heeft hen vaak in een overlevingsmodus gedwongen. Dit werd door één van de deelnemers omschreven als tunnelvisie: altijd overleven naar aanleiding van omstandigheden, nooit écht iets te kiezen hebben. Ze ervaren ook nu nog weinig eigenaarschap over hun eigen toekomst. Veel lijkt af te hangen van de wijze waarop het herstel rondom de toeslagenaffaire vorm krijgt, maar dit wordt allemaal voor hen besloten; ze hebben er nauwelijks invloed op. Persoonlijke ontwikkeling, en de toekomst-vragen die daarbij horen (waar zou jij je nog in willen ontwikkelen?) is in veel gevallen echt een ver-van-hun-bed-show. Hoe houd je nú je hoofd boven water, is een meer actuele vraag. En voor deelnemers die zich al in iets rustiger vaarwater bevinden geldt soms: zij hebben eerder altijd moeten overleven en zijn niet gewend om iets te kiezen te hebben.

Deze groep durft kortom veelal niet te dromen. Het hoogst haalbare waar ze zich op richten is een zekere mate van vrijheid. Geen stress, een rustig en volwassen leven leiden. Huisje, boompje, beestje. Maar dat lijkt voor sommigen van hen al een onhaalbaar doel. Bij de vraag naar wat ze in hun ervaring hebben moeten laten naar aanleiding van de toeslagenaffaire, noemden verschillende deelnemers het denken aan hun toekomst. Deze doelgroep lijkt voor een groot deel het dromen verleerd te zijn, of heeft het simpelweg nooit aangeleerd.⁷ Dit is een opvallend contrast met leeftijdsgenoten die Diversion spreekt binnen andere projecten.

Verschillende deelnemers gaven aan zelfs angst te ervaren als zij nadenken over hun toekomst. Gebaseerd op hun eerdere ervaringen verwachtten ze eigenlijk alleen maar moeilijkheden tegen te komen.

⁷ Dit alles bemoeilijkt een uitvraag op behoeften aan persoonlijke ontwikkeling. De vroege volwassenheid en overlevingsmodus van de deelnemers heeft consequenties (gehad) voor de richting van de uitvraag die wij deden. Waar onze intentie was om concrete behoeften op het gebied van talentontwikkeling en persoonlijke ontwikkeling uit te vragen, licht bovenstaande goed toe waarom dit moeilijk was. Toch vinden wij het ontzettend belangrijk dat deze jonge mensen (opnieuw) leren te dromen over hun toekomst. Deze behoefte bleek ook duidelijk uit het eerdere rapport 'Leven op de Rit'. Wanneer op de juiste manier begeleid, geïnspireerd en getriggerd, geloven wij dat deze groep op termijn wél weer in staat kan zijn om toekomstdromen ten aanzien van persoonlijke- en talentontwikkeling te formuleren.

'Bij ons gebeurde alles eigenlijk tegelijkertijd: als een soort draaikolk waar je niet meer uitkomt. Dat heeft echt voor paranoia gezorgd bij mij: ik ben bang voor de toekomst. Angst voor als ik ooit kinderen krijg en als ik dan kinderopvangtoeslag wil krijgen.'

3.4.4 EENZAAMHEID

'Ik ben eigenlijk altijd thuis. Ik vertrouw andere mensen niet.'

Opvallend veel van de gedupeerde kinderen die wij spraken geven aan enkel wat oudere vrienden

te hebben, en maar moeilijk met klasgenoten mee te kunnen komen.⁸ *'Klasgenoten willen gewoon leuke dingen doen en over onzin praten. Ze vonden me raar en saai'*. Ze linken dit aan hun thuis-situatie en het feit dat ze simpelweg geen tijd of ruimte hebben om aan de dingen mee te doen die leeftijdsgenoten interessant vinden. *'Ik leef meestal als een kluzenaar.'*

Dit gebrek aan binding maakt eenzaam, en drijft jongeren soms in de handen van oudere, foute

vrienden. Ook uitsluiting en pesten werden meerdere keren genoemd. *'Ik ben al niet zo'n spraakzame jongen. En als je dan niet de juiste spullen en kleren hebt word je nou eenmaal buitengesloten.'* Eén deelnemer vergeleek zichzelf met een robot: vanwege de stressvolle thuissituatie sloot zij zich af voor emoties, wat haar 'raar' maakte en geen leuke vriendin voor leeftijdsgenoten. Ook op romantisch vlak geven sommige (oudere) kinderen aan moeite te hebben: luchtig kennismaken met leeftijdsgenoten is moeilijk als er zoveel speelt of gespeeld heeft. *'Mijn ex vond het niets dat ik nooit geld had om haar mee uit te nemen.'*

De eenzaamheid die deze doelgroep ervaart werd breed herkend, met name tijdens de groepsbijeenkomsten. Hier werden ook veelvuldig nummers uitgewisseld om met elkaar in contact te blijven. Met elkaar durven ze wél te praten over wat ze hebben meegemaakt. Het geeft ze het gevoel niet de enige te zijn.

⁸ Overigens kan het wel zijn dat we een beetje een vertekend beeld hebben: we hebben opvallend veel 'oudste' kinderen gesproken, die zich bovendien verantwoordelijk voelen om zich aan te melden om mee te praten over de kindregeling, ook namens broertjes/zusjes.

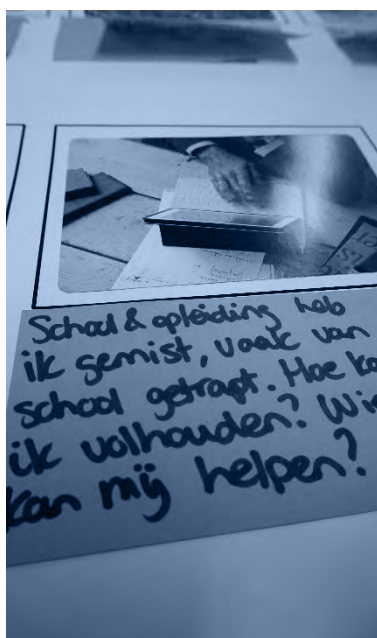
3.4.5 ouders in bescherming

Veel deelnemers nemen actief en bewust hun ouders in bescherming bij het delen van hun ervaringen. *'Ik zal niet snel alles delen. Wat je zegt wordt tegen je gebruikt.'* Ze geven bovendien aan terughoudend te zijn met hulp vragen of eerlijk vertellen hoe hun thuissituatie eruit ziet of zag, omdat ze bang zijn hun ouders in de problemen te brengen of in een kwaad daglicht te stellen.

Zelfs terwijl er in meerdere gevallen sprake van verwaarlozing, een onveilige thuissituatie, of zelfs (emotionele of fysieke) mishandeling of misbruik. De angst om hun ouders in de problemen te brengen, met de (reële) dreiging van uithuisplaatsing boven hun hoofd, hangt direct samen met een groot wantrouwen in de overheid.

'Ik was de man des huizes, mocht niet kwetsbaar zijn. Jeugdzorg hijgde in mijn nek.'

Ook thuis willen ze vaak niet open zijn over de effecten van de situatie op hun welzijn, omdat ze niet willen bijdragen aan het stressniveau en er geen ruimte lijkt te zijn voor hun problemen.

3.4.6 opleiding

Veel deelnemers hebben een onderwijsachterstand opgelopen door de stressvolle thuissituatie naar aanleiding van de toeslagenaffaire. Zij kregen bijvoorbeeld een onterecht laag schooladvies, of 'zakten af' na een hoger schooladvies. Ook zorgde de stressvolle thuissituatie en de vele 'volwassen' verantwoordelijkheden ervoor dat er weinig ruimte overbleef voor focus op school.

Er zijn meerdere 'klimmers' onder de gedupeerde jongeren die wij hebben gesproken, die van mbo via hbo naar wo zijn opgeklimmen. Dit is indrukwekkend, maar legt (zeker voor deze doelgroep) een zwaar beslag op tijd en budget. *'Na vmbo basis, moest ik naar mbo2. Later is gebleken dat ik wel degelijk een havo/vwo niveau had. Mijn vader wist dat ik meer kon dan mbo2 en heeft heel veel geld moeten betalen voor mijn educatie (mbo4 privéschool).*

Je kan onze jeugd misschien niet teruggeven, maar ik kan door verder te studeren wel mijn plek in de maatschappij terugkrijgen. Daar heb ik geld voor nodig.' Ondersteuning om door te leren is kostbaar, en niet voor iedereen weggelegd: *'Ik betaal op dit moment mijn bijlessen met het geld wat ik verdien met mijn bijbaantje. De gemeente wil mij hier niet bij helpen.'*

De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken zijn veelal behoorlijk risicomijdend. Keuzes voor opleiding en carrière worden vooral gemaakt op basis van baan zekerheid en salaris. Je passie volgen en bijvoorbeeld een artistieke opleiding kiezen is voor hen een onaanvaardbaar risico. Dit heeft voor sommigen onbedoeld geleid tot een aantal studiewisselingen, uitval en vertraging. *'Ik heb nu een papiertje waar ik niks mee doe.'* Als je niet doet waar je blij van wordt of goed in bent, kost het flink meer moeite, energie en tijd. En dan ligt uitval op de loer.

De ontwikkelbehoeften liggen veelal in het verlengde van de overlevingsdrang: zoals een deelnemer die aangeeft graag na het mbo door te stromen naar het hbo (en misschien de universiteit), maar simpelweg geen idee heeft hoe hij dit moet bekostigen. Een laag schooladvies ten tijde van de stressvolle toeslagenaffaire heeft hierin een pijnlijke bijdrage geleverd. De kansenongelijkheid is in zo'n situatie op veel vlakken schrijnend. Of: een deelnemer die International Business studeerde maar moest stoppen omdat zij de verplichte buitenlandstage niet kon betalen.

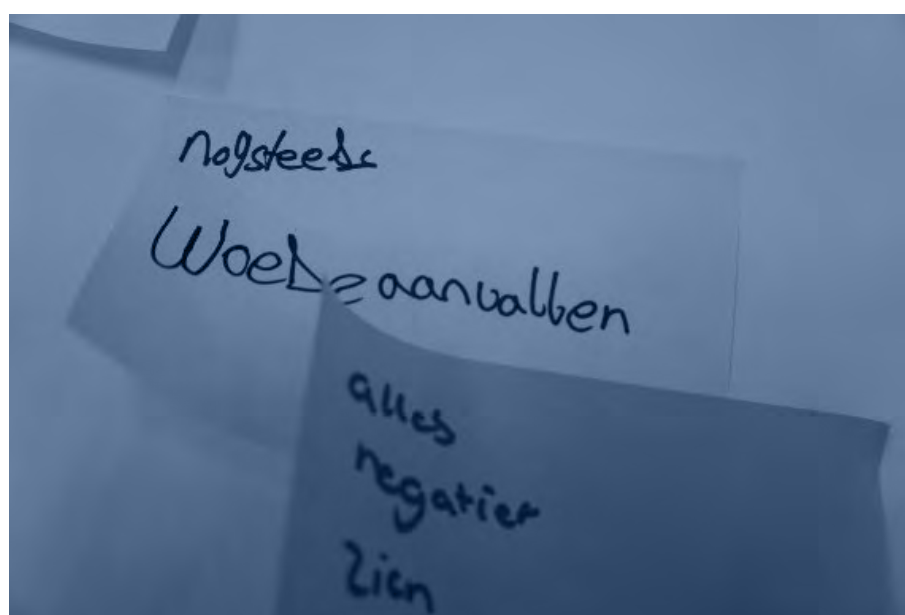
Prestatiedruk wordt hierbij ook vaak genoemd. De gedupeerde kinderen voelen soms een enorme druk vanuit het gezin om te 'slagen' in de breedste zin van het woord. Soms zijn ze de eerste in de familie die verder leert. Ze voelen de druk om later met hun baan hun familie te onderhouden. Deze druk, in combinatie met de kansenongelijkheid die ze ervaren, maakt dat sommigen bezwijken en afhaken. *'Ik heb zolang geleefd met het idee dat ik in een klassensysteem zit: ook al zou ik een opleiding volgen, ik ben gedoemd om te behoren tot de lagere klassen van de maatschappij. Ik hoor in de schoonmaak thuis, ik blijf altijd diploma-loos.'*

3.4.7 MENTAAL WELZIJN

De sporen die de toeslagenaffaire heeft achtergelaten op het mentale welzijn van de deelnemers ervaren zij als groot. Hoewel Diversion veel ervaring heeft met het bespreekbaar maken van psychische problemen onder jongeren, was zowel de omvang als de ernst van de problematiek van de gedupeerde kinderen die hebben gesproken iets wat we nog niet eerder zagen.

'Ik kreeg een kind op mijn 14e, maar gaf mijn babyuitkering aan mijn moeder die er toen doorheen zat. Ik ben zo diep in de put geraakt in die periode. En werd daarna depressief.' Veel deelnemers gaven aan nu of in het verleden hulp te hebben gehad van een psycholoog. Traumabehandeling EMDR werd meerdere malen genoemd. Veel deelnemers (minstens 40 van de 114) vertelden ook open over depressie (bij henzelf of bij anderen in hun gezin); ondanks het feit dat Diversion hier (vanwege de gevoeligheid van de thematiek) niet specifiek naar vroeg. Meer dan 10 deelnemers hebben verteld over suïcidale gedachten of suïcidepogingen.⁹

Meerdere deelnemers geven aan moeite te hebben om zich te uiten. Ze voelen zich niet emotioneel gezond of gebalanceerd. Opvallend detail is dat meerdere deelnemers zichzelf vergeleken met een 'robot'. Sommigen hebben ontzettend veel heftige dingen meegemaakt, waardoor ze soms agressief tegen zichzelf of anderen reageren op situaties; anderen sluiten zich juist helemaal af. Met alle problemen waar de volwassenen in het gezin mee kampten, wilden de kinderen hier niet aan bijdragen door hun eigen emoties hier ook nog in te delen. *'Aan mij ga je het echt niet merken als het slecht gaat.'* Emoties zoals angst, woede, verdriet en schaamte werden weggestopt, maar kwamen er soms op een heftige manier uit. Meerdere deelnemers geven ook aan te worstelen met woedeaanvallen. Een andere deelnemer gaf aan juist bang te zijn: wat doet al dit opkropen met je?

⁹ Belangrijk punt is hier dat het taboe op praten over psychische problemen bij deze doelgroep waarschijnlijk niet minder groot is dan bij andere jongeren. De vele voorbeelden die wij hebben gehoord zegt dus mogelijk ook nog iets over de grootte van de problemen waar niet over verteld is.

'We hebben zo veel meegemaakt dat je maar beter niets meer kunt voelen.'

Ook ten aanzien van hun eigenwaarde hebben veel gedupeerde kinderen die wij gesproken hebben een flinke knauw gekregen. *'Ik liep rond op de opleiding fiscaal recht, tussen allemaal jongens strak in pak. Ik liep in een kapotte broek en op kapotte schoenen.'* Eén jongere gaf aan zich zorgen te maken over haar toekomst als volwassen vrouw: *'Ben ik wel in staat een geschikte moeder te zijn? En hoe kan ik mijn grenzen aangeven als ik nooit op een normale manier hier rolmodellen in gehad heb?'*

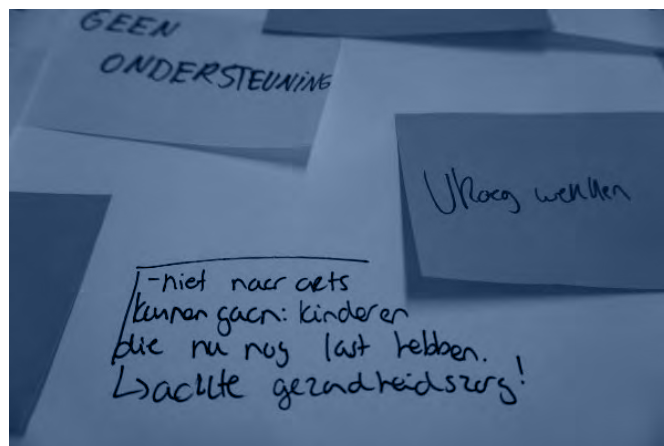
Veel gedupeerde kinderen die wij spraken hebben heftige dingen meegemaakt die in verband staan, al dan niet direct, met de toeslagenaffaire. Eén deelnemer vertelde over met vuilniszakken beplakte ramen, om de deurwaarder buiten te houden. Een ander over poepen in een boterhamzakje, omdat het water thuis was afgesloten. Of traumatische ervaringen op het gebied van misbruik: één deelnemer vertelde dat zij te maken kreeg met seksueel misbruik door een toegewezen hulpverlener. Ook hebben we verschillende verhalen gehoord van misbruik in de directe omgeving. Van meerdere gedupeerde kinderen hoorden wij dat zij bang zijn voor wat er komen gaat op mentaal vlak. Ze zijn bang om erbij stil te staan: buiten de overlevingsmodus om. Dan is er ineens tijd en ruimte om boos en verdrietig te worden.

'Wie ben ik eigenlijk nog zonder deze situatie? Ben ik mijn zorgen geworden?'

Praktisch gezien is duidelijk dat deze groep snel en laagdrempelig hulp nodig heeft, en dat deze hulp moet zijn toegerust op de specifieke, soms zeer ernstige situaties van de gedupeerde kinderen. Er is een grote groep kinderen die nu (zoals ze zelf aangeven) kapot gaan, maar het niet voor elkaar krijgen hulp te organiseren. De hulp zou gratis en laagdrempelig beschikbaar moeten zijn, geven de deelnemers aan. Het liefst zonder lange wachtlijsten en zonder telkens te moeten uitleggen wat de toeslagenaffaire voor een impact heeft gehad, en zonder je eigen risico terug te moeten betalen. Sommige kinderen geven aan het gevoel te hebben dat ze eerst moeten 'bewijzen' dat ze er echt last van hebben. *'Toen ik eindelijk bij een psycholoog terecht kon en na een paar is sessies mijn hele verhaal durfde te vertellen, werden een paar keer na elkaar de sessies afgezegd. Vervolgens werd ik doorverwezen naar een andere psycholoog en moest ik weer van voor af aan beginnen. Toen ben ik gestopt.'* Een andere zorg van sommige deelnemers betreft de mogelijke consequenties van diagnoses: *'Dan krijg ik weer een labeltje en een nieuw probleem.'*

3.4.8 LICHAMELIJK WELZIJN

Verschillende deelnemers kaarten aan dat de toeslagenaffaire op fysiek gebied sporen heeft achtergelaten. Een deel van de jongeren geeft aan te zijn opgegroeid met een ongezonde leefstijl: ook hier geldt weer dat dit ook een kenmerk is van opgroeien in armoede in het algemeen. Sommige deelnemers kampen met overgewicht. Door onvoldoende tools om zelf een gezond dieet te volgen en geen tijd of

geld voor gezonde maaltijden of sport. *'Ik wil in gesprek met een diëtist over hoe ik weer gezond kan worden.'* Ook vertellen meerdere deelnemers over de gevolgen van een gebrek aan tandheelkundige zorg: zij hebben (zichtbaar en voelbaar) slechte gebitten, maar het is voor hen (veel) te duur om hier iets aan te doen. Wij hebben geen deelnemers gesproken die hier al hulp voor hebben gehad.

'Ik heb zelf met een nijptang mijn slotjesbeugel van mijn tanden gehaald omdat er geen geld meer was voor ortho.'

Andere fysieke problemen zijn gevolgen van te laat naar de huisarts gaan, zoals: platvoeten, scoliose of onbehandelde bijholteontsteking. *'Ik merk dat ik lichamelijk achterstanden heb, die we nooit uitgezocht hebben.'* Het eigen risico 'opmaken' is iets wat de gezinnen waar deze kinderen in opgroeiden zich niet konden permitteren. Eén deelnemer gaf aan last te hebben van hartproblemen door stress als gevolg van de toeslagenaffaire.

'Naast de mentale dingen ging het vorig jaar ook ineens fysiek mis. Ik kon helemaal niks meer.'

3.5 AANVULLENDE BREDE HULP

Het derde onderdeel waarop de opdrachtgever Diversion heeft gevraagd de deelnemers te bevragen, is de ervaringen met en behoefte rondom 'brede hulp'. Er is momenteel al veel georganiseerd voor gedupeerde ouders en hun kinderen. Het ministerie van Financiën vraagt zich af hoe de gedupeerde kinderen deze hulp ervaren en of zij hiernaast nog andere behoeften hebben.

3.5.1 KLOOF TUSSEN DOELGROEP EN BESTAAND AANBOD

Waar kan ik me aanmelden? Er wordt volgens mij zo veel gedaan, maar ik kom er niet bij. Het voelt alsof ik er alleen voor sta.'

De kloof tussen het bestaande hulpaanbod en (de ervaringen van) gedupeerde kinderen is groot. De gedupeerde kinderen weten vaak niet dat er bepaalde hulp beschikbaar is of hoe zij deze hulp kunnen inschakelen. Het reeds bestaande aanbod blijkt extreem complex, soms ondoorgrondelijk, onvoorspelbaar en onevenredig verdeeld. Ook de professionals die wij gedurende het traject spraken vonden het vaak niet duidelijk welke hulp er is en hoe deze beschikbaar gemaakt kan worden. Het is ons bij Diversion vaak ook nog niet duidelijk welke voorzieningen er al zijn, welke er nog komen, of waarin (nog) niet voorzien wordt. Laat staan hoe ingewikkeld dit is voor de gedupeerde kinderen. Duidelijk is in ieder geval dat zij hierin hulp nodig hebben, en dat deze hulp hen op persoonlijk niveau geboden wordt.

heden van verschillende instanties is niet altijd helder. Zo vertelde een deelnemer dat zijn maatschappelijk werker geen idee had van de op handen zijnde kindregeling. De voorzieningen zijn versnipperd: sommigen via de gemeente, anderen via het Rijk, weer anderen via jeugd- en jongerenwerk, wijkteams of het onderwijs. Het moet niet onderschat worden hoe ontzettend complex het is om hierin te navigeren. Dit geldt des te meer voor deze groep, die vaak (zeer) negatieve ervaringen heeft met hulpverlening en overheidsinstanties.

‘Het wijkteam was er eigenlijk alleen voor mijn moeder, maar ik heb gewoon gezegd: ik woon hier niet meer en heb er niets aan dat mijn moeder geholpen wordt. Help mij ook. Ze zijn toen buiten het boekje mij ook gaan helpen.’

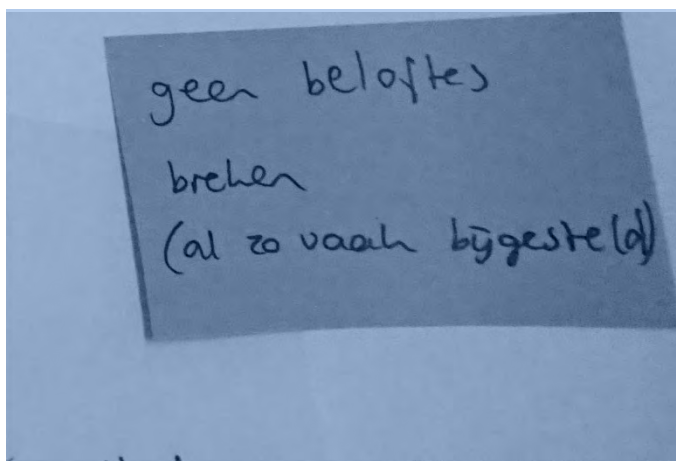

Of de hulpverlening vanuit een gemeente goed op gang komt maakt veel verschil. Tijdens één bijeenkomst waar meerdere deelnemers uit één gemeente aanwezig waren, werd ineens meerdere malen door verschillende deelnemers het wijkteam genoemd als prettige vorm van hulpverlening: in de rest van het participatietraject zijn wijkteams nauwelijks benoemd. Aan één gesprekstafel zaten twee leeftijdsgenoten uit twee verschillende gemeenten, die tegengestelde ervaringen hadden met hulp. De één werd actief geholpen om uit de schulden te komen, woonruimte te vinden en mentale hulp te krijgen. De ander werd in zijn beleving weggestuurd omdat er geen hulp voor hem beschikbaar was. Omdat gemeenten hierin zelf veel verantwoordelijkheid hebben, richten zij het ook allemaal op hun eigen manier in. Dit grote verschil in (ervaren én feitelijk beschikbare) hulpverlening draagt bij aan gevoelens van wantrouwen en oneerlijkheid die de deelnemers ervaren. De match tussen de persoonlijke begeleiding en het gedupeerde kind is hier (net als bij de begeleiding op financiën) belangrijk, geven de deelnemers meermaals aan. Er zijn verschillende deelnemers die aangeven dat zo’n match een hulpverleningsrelatie kan maken of breken. Rolmodellen worden veelvuldig genoemd, net als ervaringsdeskundigen. Eén deelnemer geeft aan dat hij door de gemeente echt een hele fijne contactpersoon kreeg toegewezen, die hem momenteel echt goed ondersteunt en hem uit de put heeft geholpen.

Gedupeerde kinderen zijn zich soms bewust van de onderlinge verschillen in hulpverlening. Dit wordt gevoeld door discussies op sociale media. Maar ook binnen gezinnen zijn er soms verschillen in erkenning en hulpverlening. Deze verschillen worden soms als onrechtvaardig ervaren. *‘Ik heb zelf eigenlijk alles gedaan voor de behandeling van het dossier van mijn ouders: ik heb alles ingeleverd en uitgezocht. Maar uiteindelijk zijn de schulden die ik heb opgelopen vanaf dat ik 18 werd – en waarbij ik mijn studiefinanciering moest inzetten om bij te dragen aan het huishouden – niet meegenomen. Dat is afgekeurd.’*

Met verreweg de meeste gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken is nog helemaal geen contact geweest inzake herstel. Het gesprek met Diversion was vaak de eerste keer dat zij direct benaderd werden als gedupeerde in de toeslagenaffaire. Dit maakt de drempel des te hoger om als gedupeerde hulp te zoeken: er is nog geen handreiking gedaan. Ze hebben geen idee waar ze recht op hebben en wat er beschikbaar of reëel is. Dit bemoeilijkte ook het doorvragen rondom concrete hulpbehoeftes: als je geen idee hebt over de (on)mogelijkheden tot hulp, is het ontzettend lastig om concreet te worden over hoe hulp er dan uit moet zien.

Vanwege de onduidelijkheden in beleid, mandaat en verantwoordelijkheden ervaren de deelnemers die al wel hulp hebben gezocht meermaals dat zij van het kastje naar de muur worden gestuurd. Zo kon een deelnemer niet geholpen worden door de gemeente waar hij woont, om-

dat zijn moeder (met wie hij moeizaam contact heeft) in een andere gemeente woont. Die andere gemeente kon hem echter ook niet helpen omdat hij daar niet ingeschreven staat. Dit is voor veel gedupeerde kinderen een struikelblok: gegevens tussen gemeenten mogen vaak niet uitgewisseld worden, waardoor kinderen die in een andere gemeente wonen dan hun ouders soms niet geholpen worden.

Een ander gaf aan: *'Ik geloofde eerst nog wel in herstel. Maar er wordt zo veel uitgesteld, ik ga van het kastje naar de muur. Er is geen zekerheid, maar in de tussentijd stoppen de dagen niet.'* Een andere deelnemer had diens hoge schulden laten 'meenemen' in de toetsing van de zaak van zijn ouder bij de Commissie Werkelijke Schade. Zijn schuld werd hier echter afgewezen, met het argument dat er voor kinderen van gedupeerde ouders een aparte kindregeling aankomt. Gelukkig zijn er ook positieve ervaringen. Zo spraken wij een deelnemer samen met haar consulent vanuit de gemeente. Dit was een voorbeeld van iemand die een gedupeerd kind bij de hand neemt, ook bij dit gesprek, en die het kind meeneemt in de jungle van aanbod en hulp. De deelnemer zelf was ook erg lovend over deze vorm van begeleiding.

De papieren werkelijkheid sluit niet altijd aan op de weerbarstige praktijk: *'Ik ben onder de 18, val dus onder de hoede van mijn moeder, maar heb een schuld bij inkomensbelasting. Voor mijn moeder zijn alle schulden kwijtgescholden, maar voor mij niet. De Belastingdienst verwijst naar de kindregeling als ik contact opneem. Die kindregeling kan nog een tijd duren en de schuld loopt ondertussen op. Het voelt alsof er niks is veranderd.'*

Diversie heeft tijdens deze periode veel belletjes en mailtjes gehad met hele concrete vragen, zoals: *'Mijn zoon is 29, komt hij nog in aanmerking voor de kindregeling?'* Wij hebben waar mogelijk zo goed en snel mogelijk antwoord gegeven op deze vragen. Maar, dit zegt ook iets over de vindbaarheid van de instanties die hier daadwerkelijk verantwoordelijk voor zijn, of over de mate waarin gedupeerden hiernaartoe durven te stappen. Ook kregen wij signalen van incorrecte of voorbarige informatie die werd verstrekt, bijvoorbeeld wanneer gedupeerden gemaand werden te 'wachten op de kindregeling' voor zaken die in onze beleving ook nu al gemeentelijk georganiseerd kunnen worden.

3.5.2 VERHOUDING OVERHEID

De verhouding tussen de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken en de overheid heeft flinke schade opgelopen. Een fors gedeelte van de deelnemers geeft aan niks meer te verwachten van de overheid. Ze voelen zich slachtoffer van racisme en discriminatie, en/of minderwaardige burgers. Het idee dat de overheid er ook voor jou is leeft bij veel deelnemers niet. *'Je moet kijken wat dat met die toeslagen allemaal met het gevoelsleven heeft gedaan. Met onze hoofden en lichamen. Ik voel me niet belangrijk. Ik doe er niet toe voor Nederland.'* Een aantal deelnemers gaf aan zich geschonden te voelen in hun waardigheid. Ze zeggen zich geen onderdeel meer te voelen van Nederland. Sommigen geven aan álles wat de overheid zegt per definitie te wantrouwen: *'Ze hebben gewoon niet het beste met me voor. Dat weet ik zeker.'* Ook vanuit huis kregen zij vaak mee dat de overheid niet te vertrouwen is. Aan de andere kant zijn er ook ouders die hier juist

stimulerend in willen zijn: wij spraken een moeder die huilend vertelde dat haar zoon echt 'afglijdt' maar iedere vorm van overheidshulp ontwijkt.

Meerdere deelnemers geven aan hierover graag een gesprek te willen met de overheid. *'Wees gewoon eerlijk. Een brief van Rutte voor mijn ouders is leuk, maar die brief was niet voor mij, en Rutte was het niet. Wie was het wel? Waarom? Hebben ze spijt? Zijn ze gestraft, of zitten ze nog gewoon op hun plek, of in een nog beter betaalde baan? Excuses moeten komen van zij die het verknald hebben. Een ministerie heeft geen gezicht. Mensen wel.'* De vraag hoe het zo ver heeft kunnen komen en welke lessen de overheid heeft getrokken uit de toeslagenaffaire worden regelmatig gesteld. *'Zijn de ouders eigenlijk wel gestraft? Want wij wel, dagelijks.'* Er was sprake van racisme: sommige deelnemers hebben vragen over hoe dat nu zit. Meerdere deelnemers geven aan dat zij geen vertrouwen hebben in een verbetering van de situatie: hun achternaam en huidskleur zijn onveranderd. *'Ik heb nog steeds dezelfde achternaam. Ik ben gedoemd om hetzelfde mee te maken als mijn moeder.'* Deze situatie leidt tot woede, maar ook tot angst en onzekerheid. Sommige deelnemers geven aan dat zij hun kinderen niet naar de opvang durven te sturen uit angst voor herhaling: er zijn ook meerdere dubbel gedupeerden die hebben deelgenomen aan het participatietraject.

'Het voelt als een vicieuze cirkel waar ik in terecht ben gekomen: ik heb inmiddels ook schulden. Alsof ik in een vakje wordt gestopt waarin ik gedoemd ben om hetzelfde als mijn moeder mee te maken. Alsof ik er niet toe doe.'

Er zijn gedupeerde kinderen die als gevolg van deze situatie zijn vertrokken uit Nederland, of dat sterk overwegen. Wij hebben met een handvol van hen gesproken. Zij willen niets meer te maken hebben met het land dat hen op deze manier beschuldigde. *'Ik wil zien dat er echt voor gevochten wordt om ons te helpen. Ik woon in een land dat me platgewalst heeft, en nu blijft het stil en wordt hulp steeds uitgesteld.'*

De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken hebben bijna allemaal behoefte aan meer transparantie ten aanzien van de rol van de overheid in de toeslagenaffaire. Verreweg de meesten hebben nog nooit iemand van het ministerie van Financiën of iemand van de Belastingdienst ontmoet. Tijdens de bijeenkomsten bleken deze ontmoetingen soms weliswaar complex en confronterend, maar ook heilzaam. Door op een positieve en constructieve manier de confrontatie aan te gaan erkent men elkaars menselijkheid en ontstaat er wederzijds begrip.

Meerdere deelnemers hebben het gevoel dat er nog geen 'reparatie' heeft plaatsgevonden van stigmatiserende stempels zoals 'uitkeringstrekker' en 'schuldige' doordat zij zelf niet erkend zijn als gedupeerde. Ze voelen zich nog altijd verdachte, of schuldig aan hun eigen penibele situatie. De gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken hebben veelal behoefte aan eerherstel en 'gezien worden'. De behoefte aan iemand die hen ziet, in de ogen aankijkt, is groot.

'Kom naar ons toe. Kijk ons aan. Sta even stil: Jezus wat kut wat jullie overkomen is. Dit was onze schuld, niet die van jullie.'

Er is meermaals gesproken over de angst dat de gedupeerde gezinnen nog altijd ergens op een zwarte lijst staan. Bijvoorbeeld bij de kindbescherming: dat er maar één misstap begaan hoeft

te worden voordat het hele dossier weer wordt opengetrokken. *'Ik weet niet of wij op een zwarte lijst zijn gekomen, of dat we geregistreerd staan. Bijvoorbeeld bij de kindbescherming.'* Ze hebben behoefte aan een schone lei, maar weten zeker dat zij dit niet hebben. Meerdere deelnemers hebben gevraagd naar de mogelijkheid om een nieuw BSN-nummer te krijgen.

Ten slotte zijn er deelnemers die de wens uitspraken om ook te kijken naar hun strafblad in het herstelproces. Zij vertellen dat ze als gevolg van de stressvolle, financieel moeilijke thuissituatie geen andere mogelijkheid zagen dan criminaliteit om aan geld te komen. Dit strafblad zal hen hun leven lang blijven achtervolgen.

3.5.3 GEZINSDYNAMIEK

De gezinsdynamiek van veel gedupeerde gezinnen is verstoord, en in sommige gevallen ongezond. Veel gedupeerde kinderen geven aan lang boos te zijn geweest op hun ouders, of dat nog altijd te zijn. Veel gedupeerde kinderen hebben geen of slecht contact met hun ouders, broertjes, zusjes, en andere familieleden. Het zijn veel gebroken gezinnen. *'Ik heb heel lang gedacht dat mijn moeder niet van mij hield, vanwege de irritatie en stress thuis. Maar ik zie nu in wat de reden was: ze probeerde haar best te doen voor ons.'* Er is al bekend dat er veel uithuisplaatsingen zijn geweest die verband lijken te houden met de toeslagenaffaire. Er zijn ook meerdere deelnemers die verteld hebben over geweld binnen het gezin en situaties van seksueel misbruik. De gezinnen stonden onder grote druk: sommigen hadden al iets kwetsbaars, maar anderen zijn geknakt onder de toeslagenaffaire.

De stressvolle jeugd wordt ouders soms kwalijk genomen. *'Het is haar schuld dat ik ineens uit huis moest en zo veel schulden heb opgebouwd.'* De kinderen zijn zich lang niet altijd bewust geweest van de invloed van de toeslagenaffaire op deze situatie: ouders hebben hen hier bovendien soms niets over verteld. *'Ik kwam er tijdens het vak Belastingrecht achter dat het verhaal van de toeslagenaffaire ook ons verhaal is. Bleek mijn moeder al lang erkend te zijn.'* Ouders hebben, al dan niet bewust, vaak de 'schuld' op zich genomen. Vele gedupeerden hadden het idee dat zij zelf fouten gemaakt hadden waardoor de schuld zo hoog opliep, met alle verwijten van dien. Ook hebben wij moeders gesproken die 'namens' hun kinderen input wilden leveren, maar hun kinderen niet verteld hebben dat zij gedupeerd zijn.§

De deelnemers vinden het van groot belang dat zij als individu benaderd worden door de overheid, en niet als 'kind van'. Er moet niet uitgegaan worden van 'standaard' gezinssituaties, want dan mis je waarschijnlijk de meerderheid. Daar staat tegenover dat er veel kinderen zijn wiens ouders niets verteld hebben over de toeslagenaffaire (om hen in bescherming te nemen), of die door een gebrek aan contact niet weten dat zij gedupeerd zijn. Bijvoorbeeld wanneer ouder en kind in andere landen wonen. Het mag niet afhangen van de relatie met de ouder of (en hoe) een kind geholpen wordt. Dat is nu helaas wel zo. Bijvoorbeeld doordat alleen ouders hun zaak kunnen laten behandelen bij de Commissie Werkelijke Schade, en daar in lang niet alle gevallen ook de schade geleden door kinderen in mee kunnen nemen.

3.5.4 HOGE DREMPEL

Zowel op de bijeenkomsten als tijdens de interviews gaven deelnemers regelmatig aan te hebben getwijfeld over deelname, of behoorlijk zenuwachtig te zijn geweest. *'Ik vind het wel echt spannend ja. Hoorde je mij aan het begin ook stotteren?'* De drempel om in gesprek te gaan over de toeslagenaffaire is hoog. Toch gaven verreweg de meeste deelnemers aan het als een opluchting te ervaren om hun verhaal te delen, zowel tijdens de interviews als bij de bijeenkomsten. *'Er viel een last van mijn schouders. Ik praat hier nooit over.'* Het blijkt dat deze groep zich vaak echt nog niet gehoord voelt. Dat is ook niet gek, aangezien zij nog nooit als direct gedupeerd zijn aangesproken. Ondanks de grote schaamte bleek dat deelnemers tijdens de bijeenkomsten zeer open en constructief met elkaar spraken. Velen gaven aan dit als heilzaam te ervaren: *'Samen sta je sterker, en voel je je minder alleen in jouw situatie. De 'buitenwereld' kent alleen maar onbegrip.'*

4 AANBEVELINGEN

Onze aanbevelingen naar aanleiding van het participatietraject hebben we geclusterd tot 4 hoofdlijnen. Onder deze hoofdlijnen vertalen wij de bevindingen naar algemene aanbevelingen, ideeën en belangrijke randvoorwaarden. De aanbevelingen zijn meer een voorzet voor daadwerkelijk beleid dan geheel uitgewerkte plannen. Voor veel doorvragen over specifieke interventies (waarvan we nog niet zeker weten of ze ook echt uitgevoerd gaan worden) was binnen de opzet van dit traject niet veel ruimte. Wat we per aanbeveling wél doen is waar mogelijk inzicht geven in de wat ons betreft essentiële elementen, op basis van het participatietraject en onze expertise. Per aanbeveling wordt geëindigd met een aantal praktische do's en don'ts, sommige direct ingegeven door de deelnemers en anderen gebaseerd op onze ervaring met jongerenparticipatie.

4.1 MET IEDER GEDUPEERD KIND MOET OP KORTE TERMIJN CONTACT ZIJN GEWEEST OVER HUN SPECIFIEKE SITUATIE

Echte aandacht werkt helend. Wij hebben dit gemerkt tijdens de interviews en tijdens de bijeenkomsten. Het is een eerste stap die vooralsnog niet is gezet. Communicatie en aandacht richting de doelgroep van gedupeerde kinderen is daarom onze eerste aanbeveling.

De grote behoefte aan erkenning, gezien worden, contact en excuses is meermaals uitgesproken. Géén van de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken zegt bovendien niks te willen horen van de overheid. Uiteraard kunnen er negatieve reacties komen op dit soort communicatie: maar realiseer dat dit voor deze doelgroep ook heilzaam kan zijn. Op die manier worden ze aangesproken en mogen ze reageren. Het geeft ze erkenning. Het geeft ze een stem. De gedupeerde kinderen worden nu nog te vaak benaderd als 'kinderen van gedupeerde ouders': alsof zij niet zelf direct slachtoffer zijn. Dat is voor hun herstel onvoldoende. Een mea culpa, of zwart op wit hebben dat hen onrecht is overkomen, ontbreekt voor deze groep. Het leed van de gedupeerde kinderen is groot: wij bevelen aan dat de wijze waarop zij benaderd (en hersteld) worden hierop aansluit.

Daar komt bij dat veel gedupeerde kinderen aangeven zich eenzaam te voelen.¹⁰ Naast contact vanuit de overheid, bevelen wij daarom ook aan lotgenotencontact voor gedupeerde kinderen te faciliteren en te ontsluiten.

Belangrijke ingrediënten

- Empathie en medeleven zijn elementen waaraan gedupeerde kinderen aangaven behoefte te hebben. Begrijpen, écht weten hoe de levens van veel gedupeerde kinderen getekend zijn door de toeslagenaffaire, is hiervoor essentieel. Wij raden aan zo min mogelijk ambtelijk taalgebruik in te zetten: sorry, spijt, en medeleven zijn belangrijke termen en moeten echt doorleefd worden in tekst, beleid en uitvoering.
- Het besef dat iedere vorm van communicatie hoe dan ook bij een grote groep de plank mislaat, is belangrijk. De doelgroep is divers, heeft diverse behoeften, en diverse gevoelige snaren. Wij adviseren deze complexiteit open te benoemen, en de kindregeling niet als ultieme en universele 'oplossing' te presenteren. Door de complexiteit te benoemen en te erkennen dat dit soms frustrerend is, erken je het feit dat sommige geboden herstel-oplossingen niet voldoende zullen zijn en dat dit voor de gedupeerde kinderen pijnlijk is. Neem de doelgroep mee in het proces, en niet alleen in het besluit.

¹⁰ Belangrijke noot hierbij hier is dat dit de gedupeerde kinderen zijn die zich actief hebben aangemeld voor dit participatietraject: er zijn ongetwijfeld veel méér gedupeerde kinderen die juist géén behoefte hebben aan contact onderling, en liefst anoniem blijven. Het is daarom belangrijk dat gemakkelijke toegang tot herstelvoorzieningen niet afhankelijk wordt van onderdeel zijn van een community.

- Ontwijk gesprekken over lastige keuzes niet. De doelgroep kan zich soms (begrijpelijkerwijs) boos voelen naar aanleiding van die keuzes of wantrouwend reageren, maar is absoluut bereid om te luisteren en in gesprek te gaan als zij met aandacht voor hun situatie worden behandeld en oprecht serieus genomen worden. Antwoorden op moeilijke vragen ontwijken of 'draaien' (zoals de deelnemers het noemden) vergroot het wantrouwen.
- Over de vorm van communicatie zijn de deelnemers niet eenduidig. Dit betekent ook dat geen enkele aanpak voor iedereen bevredigend zal zijn. Wij zouden aanbevelen om hier verschillende vormen in te gebruiken: een fysieke brief (sommigen geven aan graag fysiek bewijs te willen van het feit dat de affaire niet hun schuld was), een digitaal bericht, een videoboodschap, en absoluut ook: daadwerkelijk in gesprek gaan. Houd hierbij rekening met het feit dat sommige gedupeerde kinderen geen vast adres hebben, en niet snel geneigd zijn brieven te openen. De generaties waartoe de gedupeerde kinderen behoren zijn digitaal zeer vaardig en voelen zich meer thuis in digitale communicatie dan in andere vormen. Een gesprek digitaal opstarten (bijvoorbeeld via WhatsApp) voelt veiliger dan direct bellen: dit ervaren Diversion ook tijdens het participatietraject. Eerst via een scherm communiceren betekent contact leggen vanuit de comfortzone van de doelgroep.
- Ook is het van belang dat er niet slechts één communicatiemoment is: veel gedupeerde kinderen zitten middenin crisissituaties. Op het moment dat je aan het 'overleven' bent kan het lastig zijn om de stap naar herstel te zetten. Het is daarom essentieel dat het aanbod meerdere keren gedaan wordt.
- Faciliteer verschillende vormen van lotgenotencontact. Er zal nooit één lotgenotengroep zijn waarin iedereen zich thuis voelt. En lang niet iedereen wil lotgenotencontact. Er zijn gedupeerde kinderen die zelf een appgroepje opzetten en er zijn meer professioneel georganiseerde initiatieven. Er zijn deelnemers die aangeven juist mee te willen denken met de overheid en er zijn deelnemers die juist iets helemaal los van de overheid willen. Mogelijkerwijs kan er vanuit de kindregeling, bijvoorbeeld in de vorm van projectsubsidies op maat, toch een bijdrage geleverd worden aan het faciliteren van lotgenotencontact zonder dat het onafhankelijke karakter in gevaar komt.
- Belangrijk is dat er ook aandacht is voor de risico's van dit soort lotgenotengroepen. Sommige deelnemers gaven aan het fijn te vinden om met lotgenoten te praten over traumatische ervaringen en psychische problemen: dat kan absoluut verlichting bieden en helpen tegen eenzaamheid. Als jonge, kwetsbare mensen onderling over ontzettend heftige thema's praten zonder professionele hulpverleners achter de hand, kan dit echter ook onwenselijke situaties opleveren. Het is daarom belangrijk dat er altijd de mogelijkheid is om professionele hulp in te schakelen.

Do's en don'ts

Do: Rekening houden met verstoorde en gebroken gezinnen. Of een gedupeerd kind hulp krijgt (aangeboden) moet onafhankelijk zijn van diens relatie met diens ouders. Bij minderjarige kinderen is het wel belangrijk dat de ouders tijdig (vooraf) geïnformeerd worden over de communicatie (ook omdat ouders vaak hun kinderen willen beschermen tegen berichtgeving rondom de toeslagenaffaire).

Don't: Een 'Blauwe Brief' sturen. Deze heeft een zware negatieve lading voor eigenlijk vrijwel iedereen die gedupeerd is in de toeslagenaffaire.

Do: Kies een kleur brief die geen (evidente) negatieve associaties oproept met de doelgroep. 'Goud', werd geksherend genoemd. Vormgeving is hierbij belangrijk: aan de buitenkant al kunnen zien dat het geen 'betaalbrief' betreft kán helpen. Dit mag overigens niet herleidbaar zijn naar de toeslagenaffaire: dit in verband met privacy en schaamte.

Do: Sla een empathische, persoonlijke toon aan in de communicatie. Duidelijke en begrijpelijke taal is ook belangrijk.

Don't: Betuttelend, kinderlijk, ingewikkeld, ambtelijk taalgebruik of juist straat-taal.

Do: Wees bewust van schaamte, stigma, en de hoge drempel om in contact te treden of als 'gedupeerde' bekend te staan. Een pagina of bericht liken of volgen op een social media platform voelt heel openbaar.

Don't: De doelgroep met een té enthousiasmerende, vrolijke, of positieve toon aanspreken. Voor veel gedupeerde kinderen gaat geen mogelijk denkbaar aanbod de schade die zij hebben ervaren herstellen. Van dit feit moet men doordrongen zijn (en mag best doorklinken in de communicatie).

Do: De doelgroep zelf een belangrijke rol geven in de totstandkoming van lotgenotencontact. Ze hebben goede ideeën over bijvoorbeeld vorm, spelregels, en toegankelijkheid.

Don't: Ervan uitgaan dat gedupeerde kinderen zelfstandig op zoek gaan naar lotgenotencontact. Zoals eerder gezegd: de drempel is hoog vanwege schaamte, stigma en wantrouwen. Via een eventuele 'loketvoorziening' zou er mogelijk anderszins aandacht aan geschonken kunnen worden.

Do: In gedachten houden dat sommige gedupeerde kinderen kwetsbaar kunnen zijn voor kwaadwillende derden. Het zijn jonge mensen die veel hebben meegeemaakt én van wie bekend is dat er op korte termijn een geldsom op hun rekening gestort wordt. Privacy en (online) veiligheid zijn hierbij erg belangrijk.

4.2 GARANDEER DAT DE HERSTELVOORZIENINGEN OP DE BESTE MOGELIJKE MANIER EN TIJDIG TEN GOEDE KOMEN AAN IEDER INDIVIDUEEL GEDUPEERD KIND

Niemand mag meer tussen wal en schip belanden, of door de bomen het bos niet meer zien. Versimpel en ontsluit bestaand en toekomstig aanbod. Reken op voldoende flexibiliteit voor uitzonderingen. *'Ik wil een duidelijk overzicht van hoe ik geholpen kan worden. En dan zelf bepalen of, hoe en wanneer.'* Wij signaleren een grote kloof tussen het reeds bestaande hulpaanbod (bijvoorbeeld via gemeenten) en de doelgroep. Zelfs binnen de instanties (zoals gemeenten, UHT, hulpverlening) zelf heerst onduidelijkheid over wie waarvoor verantwoordelijk is en welke hulpmogelijkheden er voor welke specifieke groep beschikbaar zijn.

Het feit dat gemeenten zelf verantwoordelijk zijn voor onderdelen van het brede herstel, maakt bovendien dat er grote verschillen zijn tussen hulpaanbod in gemeenten. Dat de doelgroep soms geen vaste verblijfplaats heeft, geen contact heeft met de ouder (en hulp niet direct wordt aangeboden aan kinderen van), of niet in dezelfde gemeente woont als de (erkende) ouders, en broers of zussen, bemoeilijkt de zaak nog verder.

Wij bevelen aan dit sterk versnipperde en complexe aanbod zo snel mogelijk te vereenvoudigen. Hoe het aan de 'achterkant' geregeld is qua versnippering, mandaat, taken en verantwoordelijkheden zou voor de doelgroep irrelevant moeten zijn: hier moet men de gedupeerden niet mee belasten. Het bestaande aanbod is, ook nu al, ontzettend breed en divers, maar absoluut ondoordringelijk voor de doelgroep (en velen daarbuiten).

De belangrijke ingrediënten die nodig zijn voor dit kernelement zijn op te delen in drie categorieën:

- centralisatie
begeleiding
flexibiliteit.

Belangrijke ingrediënten

Centralisatie

- Belast de gedupeerde kinderen niet met het doolhof van voorzieningen en verantwoordelijkheden: dit kan en moet eenvoudiger. Wij bevelen aan om één 'loket' (of: instantie, stichting, platform, organisatie) op te richten voor kinderen van gedupeerde ouders. Dit kan digitaal, maar mogelijk ook fysiek. Belangrijk is dat dit loket (in ieder geval in communicatiestijl en vormgeving) los staat van de rijksoverheid. Het loket moet goed vindbaar en laagdrempelig zijn, en als belangrijkste drijfveer hebben het ondersteunen van de gedupeerde kinderen. Voor al hun hulpvragen (ook op financieel gebied, of op het gebied van persoonlijke ontwikkeling) kunnen ze hier terecht. Er is informatie over hulp in verschillende situaties geclusterd, maar (wetende hoe complex de realiteit is) ook persoonlijke begeleiding beschikbaar. Hoe de taken aan de achterkant georganiseerd zijn (bijvoorbeeld taken bij gemeentelijke hulpverlening, ondersteuning vanuit het Nibud, de Kindertelefoon, mentale zorg, sportfondsen, onderwijs of talentontwikkelingsprojecten) is in de eerste plaats niet relevant voor de doelgroep.
- Binnen dit loket kan ook een (digitaal) forum opgezet worden waar gedupeerde kinderen informatie, vragen en tips kunnen uitwisselen. Vrijblijvend en indien gewenst anoniem. Belangrijk is hier dat dit soort voorzieningen in samenspraak of na afstemming met de doelgroep ingericht worden. Het is niet reëel om te verwachten dat professionals die de doelgroep niet van dichtbij kennen zonder meer in staat zijn om aan de complexe vraag tegemoet te komen.

Begeleiding

- Binnen dit loket wordt het gedupeerde kind (indien gewenst) gekoppeld aan één begeleider. Deze aanbeveling sluit nauw aan op de aanbevelingen uit het rapport Waardige Toekomst. Deze begeleider start met kennismaking en 'triage': de problematiek en hulpvragen van het gedupeerde kind worden in kaart gebracht. De begeleider is getraind in gespreksvoering over de specifieke problemen van de doelgroep, en goed bekend met het bestaande hulpaanbod. Deze 'buddy' verwijst door naar de specifieke hulp (zoals een psycholoog, dokter, maatschappelijk werker, tandarts, budgetcoach, schuldhulpverlener, lotgenotencontact, of sportfonds), maar blijft voor vragen en sparring beschikbaar voor het gedupeerde kind. De vergelijking die de deelnemers zelf opperden was die van een huisarts. Zowel op acute noodhulp als op financiën, persoonlijke ontwikkeling en op mentaal welzijn: een eerste 'diagnose' en (warme) doorverwijzing naar gespecialiseerde hulp.
- Wie deze hulpverlener, begeleider of buddy moet zijn, doet ertoe. Deelnemers geven aan het vooral belangrijk te vinden om gezien en begrepen te worden. Ze zouden graag praten met iemand die gelijksoortige ervaringen heeft, of in ieder geval weet hoe het is om in armoede op te groeien. Ze willen niet steeds hun verhaal opnieuw uitleggen aan iemand die dit niet zelf heeft meegemaakt. Belangrijk is dat dit in principe één persoon is en er warm wordt overgedragen.
- Een opvallende observatie tijdens dit participatietraject: erg veel gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken volgen een opleiding tot of zijn werkzaam als hulpverlener, in de breedste zin van het woord. Ook hebben meerdere deelnemers aangegeven dat zij zelf graag actief betrokken zijn in herstel, en andere gedupeerde kinderen willen helpen. Het idee om gedupeerde kinderen (die al wat verder zijn in het op de rails krijgen van hun leven) een actieve (en betaal-

del) rol te geven in herstel is door meerdere deelnemers benoemd. Onderzoek samen met de doelgroep of en hoe het wenselijk is om deze gemotiveerde jonge mensen als ervaringsdeskundigen te betrekken bij de hersteloperatie. Dit sluit aan op de aanbevelingen vanuit Leven op de Rit en Waardige Toekomst.

- Een aantal hulpvragen van de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken zijn algemener en preventiever van aard. Zo vertelden twee deelnemers over zeer positieve ervaringen met talentontwikkelingsprojecten, gaven deelnemers aan het fijn te vinden om beter te leren praten met leeftijdsgenoten, of hadden ze behoefte aan les op school over omgaan met geld. Dit soort bredere interventies bestaan al in veel vormen. Voor een individuele jongere met een hulpvraag zijn deze echter lang niet altijd gemakkelijk te bereiken. Het 'loket' kan hierin een informerende en faciliterende functie bieden, door beschikbare laagdrempelige projecten en interventies te bundelen.

Flexibiliteit

- Maatwerk is nodig, vanwege de diversiteit in hulpvragen. Dit sluit aan bij de aanbevelingen uit het rapport Waardige Toekomst. Behandel deze groep met extra coulerie en flexibiliteit: de overheid als geheel kan zich bij deze groep eigenlijk geen misstappen meer veroorloven. Denk hierbij aan gedupeerde kinderen die, zodra ze 18 zijn, op straat belanden omdat ze anders ofwel moeten bijdragen aan de schuldaflossing van hun ouders, ofwel hun ouders gekort worden op hun uitkering. Het zijn situaties die ook op dit moment absoluut voorkomen en herstel in de weg staan. Er is ten opzichte van deze groep iets goed te maken.
- Houd in de ontwikkeling van interventies gericht op herstel rekening met complexe (en soms beschadigde) familiebanden. Zo kunnen gedupeerde kinderen die geen contact meer hebben met hun ouders op dit moment niet zelfstandig hun situatie voorleggen aan de Commissie Werkelijke Schade. Dit soort procesmatige drempels hebben grote impact op een, naar verwachting, substantieel deel van de groep gedupeerde kinderen. Het mag niet onderschat worden hoeveel en hoezeer gezinsverhoudingen verstoord zijn. Recht op adequaat herstel mag niet afhangen van hoe goed je relatie met de familieleden is.
- *'Wees maar een keer flexibel, laat zien dat we ertoe doen, het gaat ook om het gebaar.'* Hulpvoorzieningen die er nu zijn hebben vaak allerlei beperkingen en voorbehouden (leeftijd, hoogte schulden, in- uitwonend, etc.). Wij bevelen aan dit soort beperkingen zo veel mogelijk op te heffen, en hulp beschikbaar te maken voor de héle groep. Als maatschappij kunnen we het ons niet permitteren alsnog gedupeerde kinderen tussen wal en schip te laten belanden.
- Ten aanzien van het geldbedrag bevelen wij aan dat er voorafgaand aan de uitkering hiervan hulp komt voor gedupeerde kinderen met schulden. Deze aanbeveling is onafhankelijk van de oorzaak van de specifieke schulden. Vanuit het perspectief van de gedupeerde kinderen bevelen wij kwijtschelding aan. Indien dit op korte termijn niet haalbaar blijkt, bevelen wij als alternatief aan om in elk geval een schuldhulpverlener samen met het gedupeerde kind  n de schuldeisers een plan te laten maken om bijvoorbeeld het geldbedrag zodanig in te zetten dat het gedupeerde kind daarna verder kan met een schone lei. Dit om te voorkomen dat gedupeerde kinderen niets terugzien van dit geldbedrag, en er ook niet gedegen is gekeken naar hoe dit bedrag het beste kan worden ingezet richting een schuldenvrije toekomst.
- Wij bevelen aan dat herstelvoorzieningen langdurig beschikbaar gemaakt worden, en dat er voorlopig geen einddatum en bij voorkeur geen leeftijdslimiet aan zit. Geen leeftijdslimiet omdat er veel gedupeerde kinderen zijn die (ook door het lange wachten op herstel) de 30 al voorbij zijn. De jaren die zij wachten zouden niet ten koste moeten gaan van de jaren die zij recht hebben op herstelvoorziening. Voorlopig geen einddatum zit hem enerzijds in de leeftijd van sommige gedupeerde kinderen (waardoor zij nu nog niet in staat zijn om de gevolgen van de toeslagenaffaire op hun leven te overzien, of om in te schatten welke hulp zij later nodig hebben), en anderzijds in de acute overlevingsfase waarin sommige gedupeerden zich nu nog

bevinden (waardoor ze niet de rust en ruimte hebben om in te schatten waar ze echt iets aan zouden hebben). Constructies waarbinnen gedupeerde kinderen bijvoorbeeld vóór een bepaalde datum moeten aangeven aan welke hulp zij behoefte hebben raden wij daarom sterk af. Flexibiliteit en de mogelijkheid om in specifieke gevallen uitzonderingen te maken zouden hier ook helpen.

- Een fonds of subsidiemogelijkheid voor noden en behoeften waar geen andere voorzieningen voor beschikbaar zijn zoals een traject bij een diëtist, studiekosten, of juist iets luchtigs zoals een pretparkbezoek of een cursus zou (als er écht geen oplossing gevonden kan worden voor schulden in relatie tot het uit te keren geldbedrag) een uitkomst kunnen bieden. De gedupeerde kinderen kunnen dan (samen met hun begeleider) een aanvraag indienen voor hun behoefte. Op die manier waarborg je dat de voorzieningen maatwerk- en mensgericht zijn, en kan er per aanvraag bezien worden of het binnen de context van de specifieke casus te verantwoorden is dat er een bijdrage wordt uitgekeerd. Ook voorkom je dat er allerlei voorzieningen worden opgetuigd waar veel gedupeerde kinderen geen gebruik van (willen) maken. Er kan hierbij inspiratie worden opgedaan bij verschillende reeds bestaande fondsen voor individuele noden. Belangrijk is hierbij wel om gedupeerde kinderen gerust te stellen: dit soort bijdragen hoeven nooit te worden terugbetaald.
- Wij bevelen aan voor zover mogelijk de logica rondom de behandeling van gedupeerde ouders bij gedupeerde kinderen te volgen (en waar niet mogelijk deze keuze goed toe te lichten). De Commissie Werkelijke Schade oordeelt maatwerkgericht nu over daadwerkelijk geleden schade bij ouders, maar de schade van hun kinderen wordt enkel meegenomen wanneer ouders hier actief om vragen. Zoals eerder toegelicht zorgen verstoorde gezinsverhoudingen ervoor dat dit betekent dat niet alle gedupeerde kinderen op deze manier geholpen kunnen worden. In de praktijk betekent dit dat gedupeerde kinderen met flinke schulden die direct gerelateerd zijn aan de toeslagenaffaire niet geholpen worden. Wij bevelen dan ook aan om te kijken naar een mogelijkheid waarbinnen de daadwerkelijke schade geleden door gedupeerde kinderen (inclusief schulden) onafhankelijk van ouders kan worden beoordeeld.

Do's en don'ts

Don't: Doorverwijzen zonder warme overdracht. Iedereen die iets voor deze doelgroep doet moet zich continue afvragen: stuur ik ze nu van het kastje naar de muur?

Do: Gedupeerde kinderen de mogelijkheid geven zelf een stem te hebben in de keuze met wie ze willen praten. Een mismatch kan altijd: het is belangrijk dat er dan nog een andere route mogelijk is.

Don't: De behoefte aan persoonlijke begeleiding invullen door middel van contactvormen die als afstandelijk kunnen worden ervaren (zoals webcare, een chatfunctie, of telkens een andere medewerker of hulpverlener die reageert).

Do: De begeleider moet echt affiniteit met en kennis van de doelgroep hebben. Een ervaringsdeskundige of peer educator, die goed is getraind ten aanzien van het bestaande hulpaanbod, kan hier uitkomst bieden.

Do: Besef dat een beroep doen op (publieke) voorzieningen voor deze doelgroep per definitie een heikel punt is. Een aantal deelnemers geeft aan bang te zijn dat ze zo'n bijdrage zouden moeten terugbetalen of van fraude beschuldigd gaan worden. Coullance is hierbij een sleutelwoord: *'Geef ons wat slack.'*

Don't: Oordelen. De verleiding is groot om normatief advies te geven over hoe jonge mensen bijvoorbeeld met hun geld omgaan (zie hierboven ten aanzien van onze reactie op het meermaals geopperde idee het geldbedrag te investeren in Crypto). De deelnemers hebben echter aangegeven vrijblijvend, oordeelvrij advies te willen.

Do: Meerdere kansen! Wat nu niet relevant of belangrijk genoeg lijkt, of wat je er misschien helemaal niet bij kan hebben, kan op een later moment hard nodig zijn. Benader gedupeerde kinderen meermaals met het aanbod binnen de kindregeling.

Don't: Deadlines stellen. En waar deze onvermijdelijk zijn: reken op ruimte voor uitzonderingen.

Do: Uitzonderingen maken (waar deze normaliter niet mogelijk zijn). Eventuele kosten die bijvoorbeeld een gemeente of maatschappelijke organisatie maakt voor zo'n uitzondering kunnen achteraf verrekend worden (buiten de doelgroep om).

4.3 IEDEREEN DIE VANUIT DE OVERHEID AAN HERSTEL WERKT HEEFT DIRECT CONTACT (GEHAD) MET DE DOELGROEP.

Goed bedoelde beleidskeuzes hebben vaak veel praktische haken en ogen, die in een eerder stadium ondervangen kunnen worden wanneer degenen die ze maken de doelgroep, en daarmee deze complexiteit, kennen. Wie bijvoorbeeld weet hoe ingewikkeld de onderlinge verhoudingen in gedupeerde gezinnen soms kunnen liggen, voorziet tijdig dat interventies die uitgaan van één hecht gezin in veel gevallen hun uitwerking zullen missen.

Deze groep heeft grote behoefte zich gezien en gekend te voelen. Dat is op dit moment nog onvoldoende het geval. De menselijke maat, en gezien worden als mens in plaats van 'nummertje' is in de ervaring van deze doelgroep niet of nauwelijks voelbaar. Hun vertrouwen in de overheid heeft een flinke deuk opgelopen. Maar, ze zijn nog jong en er is nog veel te repareren. Door de doelgroep écht te leren kennen en met ze in gesprek te gaan, herstel je een beschadigde vertrouwensband. Je leert als overheid veel belangrijke lessen over de doelgroep. Dat de doelgroep nu in sommige gevallen nog niet gekend wordt door de professionals die hen zouden moeten helpen blijkt ook tijdens het participatietraject. Bij het delen van signalen vanuit de doelgroep wordt soms verrast gereageerd (*'Die hulp is er gewoon hoor..!'*): een dergelijke reactie gaat echter voorbij aan de belevingswereld van de doelgroep, en hoe ondoordringelijk en onbereikbaar het bestaande aanbod voor hen is.

Belangrijke ingrediënten

- Niet als individu gezien worden door medewerkers van de Belastingdienst heeft er in de ervaring van veel gedupeerde kinderen voor gezorgd dat zij zijn opgegroeid in deze complexe en stressvolle situatie. Meerdere deelnemers hebben de wens uitgesproken in gesprek te willen. Wij bevelen aan deze behoefte in te willigen: niet alleen omwille van herstel, maar ook omdat wij zien dat daadwerkelijk contact met de doelgroep zorgt voor beter beleid en betere uitvoering. Dit kan bijvoorbeeld door periodiek terugkerende sessies te organiseren waarin beleidsmedewerkers en bijvoorbeeld communicatiemedewerkers in gesprek gaan met de doelgroep. Er kan feedback gevraagd worden op interventies, er kunnen ideeën worden opgehaald en bepaalde keuzes worden uitgelegd. Dat is direct een mooi toetsmoment: als keuzes niet goed uit te leggen zijn kan dat aanleiding zijn om ze te heroverwegen. Onder de juiste omstandigheden staan gedupeerde kinderen hier ook echt voor open. Dit merken wij ook tijdens de bijeenkomsten, waar er (hoewel het soms moeilijke gesprekken waren) zeer positief werd gereageerd op de aanwezigheid van medewerkers van het ministerie van Financiën; door alle betrokkenen.
- Wie de doelgroep kent, ziet dat veel mogelijke interventies ontzettend complex zijn in de uitwerking. Zo zal het geldbedrag dat bedoeld is voor kinderen vaak terecht komen op de rekening van de ouders. Met het oog op de inflatie, energiearmoede, en de kwetsbare positie van deze gezinnen is het goed denkbaar dat veel gedupeerde kinderen dit geld niet kunnen steken in persoonlijke ontwikkeling of ruimte voor ontspanning en kind-zijn. Andere kinderen zullen mogelijk niet eens weten dat er een geldbedrag voor hen is: veel gezinnen staan niet meer in contact met elkaar. En er zijn ook ouders die hun kinderen willen beschermen tegen

verhalen over de toeslagenaffaire en hen niet verteld hebben dat ze gedupeerd zijn. Ook geldt voor gedupeerde kinderen met hoge schulden: van het geldbedrag zullen zij waarschijnlijk nooit iets terugzien. Mensgerichte en flexibele oplossingen zijn hier noodzakelijk.

Do's en don'ts

Do: Wanneer je gedupeerde kinderen betreft bij beleidsvorming/uitvoering, houd rekening met hun behoeften. Kost deelname tijd? Betaal ze dan voor hun tijd.

Don't: Eénmalig feedback vragen op een concrete interventie, zonder verder contact. Dit is enkel halen; niet brengen. Maak contact ook voor de doelgroep waardevol (bijvoorbeeld door ook kennis/vaardigheden te delen, een vergoeding te bieden, of zelfs een betaalde (bij)baan).

Do: Doorlopend, periodiek contact tussen ambtenaren en de doelgroep faciliteren.

Don't: Participatie na één gesprek als afgerond beschouwen.

4.4 ERKEN DE KINDEREN ALS GEDUPEERD, LEG UIT HOE DIT HEEFT KUNNEN GEBEUREN, EN LEG UIT WAT JE ER ALS OVERHEID AAN DOET.

Er is onder de gedupeerde kinderen die wij hebben gesproken behoefte aan meer verantwoording en transparantie. Ze begrijpen nog steeds niet helemaal hoe de toeslagenaffaire precies heeft kunnen gebeuren, wie er verantwoordelijk waren, wat de consequenties waren, en hoe er nu anders gewerkt wordt om te voorkomen dat dit nog een keer gebeurt. Dit is tot op heden niet uitgelegd op een manier die voor deze doelgroep duidelijk en begrijpelijk is. Op dit moment kunnen zij zich enkel vasthouden aan berichtgeving in de media of op sociale media. Dat werkt wantrouwen in de hand en belemmert herstel. Daar komt bij dat deze doelgroep nog nooit direct als gedupeerd is erkend.

Wij bevelen aan om op transparante en doelgroep-sensitieve wijze uit te leggen wat er precies gebeurd is, wat er veranderd is en wat de plannen voor de toekomst zijn. Het echt incorporeren van doelgroep-sensitieve uitleg en verantwoording vergt waarschijnlijk een behoorlijke verandering in de werkwijze van (aan de overheid gelieerde) instanties. Herstel na de toeslagenaffaire dient zich niet enkel te richten op het herstel richting gedupeerden, maar ook op een verandering in de overheid. Werken in contact met de doelgroep verandert de manier waarop beleid gemaakt en uitgevoerd wordt, in positieve zin. Door dit intern door te voeren en extern te communiceren kunnen belangrijke slagen gemaakt worden in kwaliteit van beleid en uitvoering, en in het herstel van vertrouwen.

Belangrijke ingrediënten

- De gedupeerde kinderen hebben behoefte aan erkenning als zodanig: geef ze die. Door uit te spreken dat zij slachtoffer zijn en te erkennen dat er dingen fout zijn gegaan, creëer je als overheid openheid en meer transparantie.
- Creëer ontmoetingen tussen medewerkers die betrokken zijn bij beleid en uitvoering en gedupeerde kinderen. Leg daarbij beleidskeuzes goed uit. De gedupeerde kinderen krijgen de kans vragen te stellen, feedback te geven, ideeën in te brengen en hun kant van het verhaal te vertellen. Dat kan een mooie stap richting herstel zijn en tegelijkertijd ook de werkwijze van de overheid verbeteren.
- Voor gedupeerde kinderen is het nu vaak nog onduidelijk waar ze aan toe zijn. Besluitvorming

vindt plaats in complexe politieke en ambtelijke processen die niet gemakkelijk toegankelijk zijn voor gedupeerde kinderen. Wij bevelen aan hierin zo veel mogelijk transparantie en duidelijkheid te bieden. Bijvoorbeeld in de vorm van een laagdrempelige informatieve kalender of tijdlijn (een Toeslagenschandaalkalender, zoals één deelnemer het noemde). Hierop kan een gedupeerde gemakkelijk zien welke stappen er zijn genomen, welke er nog genomen moeten worden, en wanneer ze iets kunnen verwachten. Ook moet er hier duidelijk zijn wanneer en waarom streefdata niet gehaald worden. Dit verzacht het gevoel van wantrouwen en hooploosheid ('Ze doen toch niet wat ze beloven').

- Benoem en adresseer transparant ook de pijnlijke oorzaken (zoals institutioneel racisme) die hebben bijgedragen aan de oorzaak van de toeslagenaffaire. Leg ook uit hoe hiermee omgegaan is na de constatering. Zolang dit niet (vaak en overtuigend genoeg) gebeurt zal de angst voor herhaling blijven.
- Uitleggen, benoemen en verantwoorden zijn voor de gedupeerde kinderen essentiële elementen voor herstel. Wij bevelen aan dit op kwalitatieve en persoonlijke wijze te doen: door de doelgroep daadwerkelijk te ontmoeten.

Do's en don'ts

Do: Inzichtelijk maken waarom 'de dingen zijn zoals ze zijn' (zoals bijvoorbeeld: waarom hulp in verschillende gemeentes verschillend georganiseerd is).

Don't: Het lastige gesprek (bijvoorbeeld met gedupeerde kinderen, wanneer duidelijk is dat hun behoeften niet ingewilligd kunnen worden), vermijden of lang uitstellen.

Do: Laagdrempelige toelichting op keuzes liefst zo snel mogelijk na bekendmaking van de keuzes laagdrempelig beschikbaar maken.

Do: Ook de meest pijnlijke punten transparant en direct benoemen.

5 REFLECTIE EN VERVOLG

In dit hoofdstuk neemt Diversion de vrijheid vanuit onze visie op het participatietraject en het proces daaromheen te reflecteren. We willen hiermee proberen te waarborgen dat het rapport maximaal recht doet aan de verhalen van diegenen die we hebben gesproken. Om met de behoeften die wij in korte tijd in kaart hebben gebracht bij te dragen aan de best mogelijke uitkomst voor de gedupeerde kinderen.

Diversion heeft de vraag gekregen dit participatietraject te organiseren. Onder de voorwaarden zoals toegelicht in de bijlage, hebben wij hier gehoor aan gegeven. We hebben gesproken met 114 gedupeerde kinderen en enkele ouders, die ondanks alles dat hen is overkomen bereid waren mee te denken. Ook zagen we een opdrachtgever die binnen de complexiteit waarin zij moet opereren, zich luisterend en flexibel opstelde, wanneer wij bijvoorbeeld, ingegeven door de leefwereld van de doelgroep, wijzigingen in het traject voorstelden. Het verloop van het participatietraject is daarmee hoopgevend, toch zijn er een aantal punten die wij nu, bij afronding, niet onbenoemd willen laten.

5.1 WELKE AANBEVELINGEN ONTBREKEN IN HET RAPPORT?

Dit rapport is tot stand gekomen door de input van gedupeerde kinderen. Dat betekent dat de aanbevelingen zoals deze er nu staan ook echt vanuit hun perspectief (vanuit henzelf als individu, in het heden) opgesteld zijn. Reflectie op en aanbevelingen voor meer 'meta' problematiek, of kwesties op de lange termijn, ontbreken daarom grotendeels. We denken dan bijvoorbeeld aan

eventuele onderwijsachterstanden die zijn opgelopen, opgelopen trauma's, en ontwikkelachterstanden en – risico's. Hoe, en hoe lang, zijn deze nog in te lopen? Met andere woorden: ook als alle bevindingen in dit rapport worden opgevolgd, missen er nog belangrijke perspectieven.

Ook is het institutioneel racisme niet prominent vertegenwoordigd in de bevindingen en het advies. Eerder is al wel gebleken dat dit speelde bij de Belastingdienst, ten tijde van de toeslagenaffaire. Over de details van hoe dit heeft kunnen gebeuren, en welke behoeften vanuit de doelgroep hierin bestaan, konden we met de gedupeerde kinderen echter geen diepgaande gesprekken voeren. Zij hebben enkel hun eigen ervaringen om op te reflecteren. Het grotere plaatje ontbreekt dan ook in hun aanbevelingen. Het rapport biedt dan ook geen concrete aanbeveling over hoe de vertrouwensbreuk die hierdoor is ontstaan te repareren.

5.2 RANDVOORWAARDEN VOOR HERSTEL

De vier aanbevelingen zijn wat Diversion betreft essentieel voor herstel. Deze los van elkaar zien doet af aan hun effectiviteit. Met name de samenhang tussen de daadwerkelijke interventies richting de doelgroep, en de verandering in werkwijze van de overheid, moet wat ons betreft symbiotisch zijn. Alle hulpvoorzieningen op één overzichtelijke locatie bundelen is heel zinvol, maar wanneer de overheid niet transparant en proactief communiceert over gemaakte keuzes, is van herstel geen sprake. Hetzelfde geldt andersom: een flinke verandering in werkwijze, meer gericht op het kennen van de mensen uit je doelgroep is sterk aan te bevelen; maar er gaan op dit moment ook gedupeerde kinderen 'kopje onder', die kopen daar nu niks voor. Beide typen aanbevelingen moeten daarom parallel aan elkaar opgevolgd kunnen worden.

Ons is meermaals de vraag gesteld rekening te houden met handelingsperspectief, uitvoerbaarheid, en haalbaarheid. Wij zijn ons ervan bewust dat sommige aanbevelingen gezien het politieke en maatschappelijke speelveld, juridische consequenties, mandaat, budget en tempo, lastig te realiseren zijn. Voorop staat wat ons (en de doelgroep) betreft zo goed mogelijk herstel voor de gedupeerde kinderen. Wij hebben daarom geprobeerd zo concreet mogelijk te worden, binnen de kaders van dit traject. Toch hebben wij ons aan termen zoals handelingsperspectief en uitvoerbaarheid niet of nauwelijks gewaagd. Dit soort termen zijn afhankelijk van praktische mogelijkheden, politieke (en ambtelijke) wil en daadkracht.

Om de aanbevelingen tot hun recht te laten komen moet er zo dicht mogelijk bij de belevingswereld van de doelgroep gebleven worden. Gedurende het traject bemerkten wij hierin over het algemeen een overheid die nog veel te leren heeft, maar zich lerend opstelt. Tijdens dit traject is Diversion hier soms 'filter' in geweest. Dat expliciteren dat communicatie over de kindregeling niet in een blauwe envelop mag zitten, of het logo van de Belastingdienst of UHT mag dragen, is tekenend, maar hopelijk inmiddels overbodig. Belangrijk is wel dat de overheid hierin deze lerende houding behoudt.

5.3 VERVOLG

Voorliggend rapport wordt in het najaar van 2022 (in combinatie met een samenvatting speciaal gemaakt voor jongeren) ook met de deelnemers gedeeld. Wij bevelen het ministerie van Financiën aan om op zeer korte termijn schriftelijk te reageren op voorliggend rapport, gericht aan de deelnemende gedupeerde kinderen, maar ook in een openbare reactie (beschikbaar voor alle gedupeerde kinderen). Deze reactie hoeft nog geen overzicht te bevatten van welke aanbevelingen wel en niet opgevolgd worden, maar kan al wel wat inzicht bieden in hoe de verhalen en behoeften van de gedupeerde kinderen ontvangen zijn, en wat de volgende stappen zijn.

Wanneer duidelijk is hoe de kindregeling er precies uit gaat zien, en op welke termijn deze wordt uitgevoerd, is het belangrijk dat de deelnemers aan het participatietraject een terugkoppeling krijgen. Zo'n terugkoppeling vindt bij voorkeur plaats direct zodra de plannen definitief zijn. Ge-

maakte keuzes (bijvoorbeeld welke aanbevelingen wel en niet zijn opgevolgd), moet dan worden toegelicht en besproken. Wij zouden aanbevelen dit zo persoonlijk mogelijk te doen: middels een (digitale of fysieke) bijeenkomst bijvoorbeeld. Ook raden wij aan tijdens zo'n ontmoeting ook weer oog te hebben voor tweerichtingsverkeer: de deelnemers zouden ook de mogelijkheid moeten krijgen om feedback te geven op hoe de plannen zijn uitgewerkt.

Gedupeerde kinderen en hun ouders hebben ons door deelname hun vertrouwen gegeven. Dat is, zeker gegeven de pijnlijke context, ontzettend bijzonder en bewonderingswaardig van hen. Wij hopen daarom dat de overheid niet alleen aan de slag gaat met de concrete aanbevelingen, maar door de voorbeelden in dit pijnlijke rapport beter gaat leren van de mensen om wie hun werk draait.

BIJLAGE TRAJECTOMSCHRIJVING

Diversion is een onafhankelijk innovatiebureau dat ruim 19 jaar ervaring heeft met het werken aan complexe maatschappelijke vraagstukken. Bij Diversion werken zo'n 50 medewerkers aan een veelheid van maatschappelijke projecten, variërend van (onderwijs)projecten rondom onder andere mentale gezondheid, arbeidsparticipatie, digitale weerbaarheid, armoedepreventie en emancipatie.

De projecten en programma's waar Diversion bij betrokken is hebben met elkaar gemeen dat de doelgroep altijd centraal staat. Om die doelgroep goed te betrekken en alle facetten van een onderwerp tot de kern te begrijpen stelt Diversion als harde eis voor zichzelf, maar ook voor betrokken organisaties, dat gesprekken over lastige onderwerpen nooit uit de weg worden gegaan.

In mei 2022 werd Diversion door het ministerie van Financiën (DG Herstel) gevraagd om een participatietraject te organiseren voor kinderen van gedupeerde ouders in de toeslagenaffaire. Het traject heeft als doel om de doelgroep een stem te geven in de nadere beleidsinvulling van de kindregeling. De focus ligt hierbij op ondersteuning op financiën, persoonlijke ontwikkeling, en behoeften rondom brede hulp. Deze focus komt voort uit enerzijds reeds gemaakte beleidskeuzes (zoals de financiële tegemoetkoming die de gedupeerde kinderen ontvangen), en anderzijds uit aanbevelingen uit eerdere rapporten waarin de kindregeling centraal stond. Belangrijk doel was ook dat de deelnemers aan dit traject zich na afloop gehoord voelen (en dat ook zijn), en dat het traject (bescheiden) heeft bijgedragen aan hun persoonlijke ontwikkeling. Ten slotte had het participatietraject als doel het ministerie van Financiën te voorzien van een duidelijke visie op de participatie- en inspraakmogelijkheden van gedupeerde kinderen, waarmee zij verder kunnen met het (onder de juiste voorwaarden) betrekken van deze doelgroep.

Diversion kreeg de opdracht om in de periode van juni 2022 tot begin september 2022 minstens 100 kinderen van gedupeerde ouders te spreken. Vanwege de snelheid die ook gedurende het participatietraject al gemaakt moest worden om het herstel ook voor de gedupeerde kinderen op gang te krijgen, achtten wij het niet wenselijk om tot het einde van het traject te wachten met het delen van resultaten. Om die reden heeft Diversion eind juli 2022 een tussenrapportage opgeleverd bij de opdrachtgever waarin al veel bevindingen zijn gedeeld en een aantal vroegtijdige aanbevelingen zijn gegeven.

Voorafgaand aan de start van het traject heeft Diversion met de opdrachtgever een aantal randvoorwaarden vastgelegd, waaronder:

- **Onafhankelijke advisering** - Diversion heeft de ruimte gekregen om deze rapportage onafhankelijk op te stellen en de wensen en aanbevelingen van jongeren direct te verwoorden. Het ministerie heeft tussentijds inzage gekregen in de resultaten van het traject, en er zijn gesprekken gevoerd over welke thema's verdere verdieping verdienen. Het ministerie heeft geen ruimte gehad om eigenhandig teksten te wijzigen of te redigeren.

- **Commitment opdrachtgever** - Om te voorkomen dat zwakke opvolging van de aanbevelingen bijdraagt aan een verder verlies van vertrouwen van de doelgroep, hebben Diversion en de opdrachtgever afspraken gemaakt over commitment. De aanbevelingen van de deelnemers hebben bovendien niet enkel betrekking op de werkwijze van de opdrachtgever zelf, maar ook op die van andere overheidsorganisaties. De opdrachtgever speelt een aanjagende rol in het delen en aanjagen van opvolging van de aanbevelingen aan deze organisaties.
- **Persoonlijke aandacht voor de deelnemers** - Diversion ziet participatie als tweerichtingsverkeer: zeker in dit geval, waar de thematiek waar je participatie van jonge mensen op vraagt deze groep persoonlijk (hard) geraakt heeft, is het belangrijk niet enkel te 'halen'. In de opbouw van de interviews en de bijeenkomsten is er daarom nadrukkelijk ruimte geweest voor de deelnemers om hun verhaal te delen. Veel deelnemers gaven aan hier veel aan gehad te hebben. Vaak was het de eerste keer dat iemand uitgebreid de tijd nam om te luisteren en door te vragen. 'Ik kon even alles wat ik kwijt wilde kwijtraken.'
- **Privacy**: Diversion en het ministerie van Financiën hebben heldere afspraken gemaakt over de privacy van deelnemers en deze vastgelegd in een verwerkerovereenkomst. We hebben zo min mogelijk gegevens van de deelnemers verzameld en strenge regels omtrent toegang gehanteerd. We hebben er zorg voor gedragen dat de verhalen in dit rapport niet herleidbaar zijn naar individuele deelnemers. Ook hebben we bij alle deelnemers die jonger zijn dan 18 jaar een toestemmingsverklaring van de ouders ontvangen.

Interviews

In totaal heeft Diversion 114 gedupeerde kinderen één op één gesproken. De leeftijd van de deelnemers varieert van 13 tot 33 jaar. Deelnemers kwamen vanuit heel Nederland. Een viertal deelnemers woont inmiddels in het buitenland. Hoewel veel deelnemers woonachtig zijn in de grote steden in de Randstad, sprak Diversion ook deelnemers uit o.a. Westendorp, Veendam, Leeuwarden, Oosterhout, Den Helder en Den Bosch. De deelnemende gedupeerde kinderen zijn op uiteenlopende manieren bij Diversion terechtgekomen. Iteratief werken bleek hier noodzakelijk. In de oorspronkelijke afspraken was overeengekomen dat de opdrachtgever verantwoordelijk zou zijn voor de werving van potentiële deelnemers. Dit bleek, ook gezien het korte tijdsbestek waarbinnen het traject afgerond moest worden, onvoldoende op te leveren. Uiteindelijk heeft Diversion met de opdrachtgever besloten om vanuit Diversion een oproep uit te laten gaan via verschillende kanalen (waaronder social mediakanalen van de Uitvoeringsorganisatie Herstel Toeslagen). Dit leverde uiteindelijk voldoende aanmeldingen op.

Gedupeerde kinderen die interesse hadden in deelname konden via een online landingspagina contact opnemen met Diversion, waarna we via WhatsApp een moment prikten voor een digitaal of telefonisch semigestructureerd interview van ongeveer één uur. Tijdens de interviews namen we eerst de tijd om ons voor te stellen, het traject toe te lichten en eventuele vragen te beantwoorden. Daarna volgde een gesprek aan de hand van een vragenlijst waarbij er ruimte was voor iedere deelnemer om diens eigen verhaal te doen. Gedurende het traject is de vragenlijst meerdere keren aangepast om dieper in te kunnen gaan op bepaalde thema's die gaandeweg van belang bleken. Op die manier hebben we steeds iets concreter kunnen doorvragen op bijvoorbeeld gewenste interventies binnen de kindregeling. De interviewers schreven mee met het gesprek in geanonimiseerde aantekeningen, met expliciete toestemming vooraf.

Bijeenkomsten

Naast de interviews zijn er in totaal drie bijeenkomsten georganiseerd in Zaandam, Amsterdam en Rotterdam. Een geplande bijeenkomst in Leeuwarden kon door te weinig aanmeldingen op het laatste moment toch niet doorgaan. Bij de drie bijeenkomsten waren in totaal 33 gedupeerde kinderen aanwezig. Het overgrote merendeel van de deelnemers aan de bijeenkomsten hebben wij ook één op één gesproken in interviewvorm (vaak voorafgaand aan de bijeenkomst).

Met de opzet van de bijeenkomsten was het mogelijk om verschillende subdoelen te bereiken: er werd een vertrouwelijke, open sfeer gecreëerd, de gedupeerde kinderen leerden iets over zichzelf en elkaar, en binnen verschillende werkvormen werd er groepsgewijs gepraat over de thema's 'ondersteuning op financiën' en 'persoonlijke ontwikkeling'. De bijeenkomsten duurde gemiddeld ca. 4 uur. Tijdens de bijeenkomsten werd er op creatieve wijze genotuleerd (bijvoorbeeld door post-its te plakken op grote vellen op tafel), om te voorkomen dat een 'stille notulist' de veilige, open sfeer zou doen afnemen.

Deelnemers

De opzet van dit traject leent zich niet goed voor kwantitatieve uitspraken. Om de privacy van de deelnemers te beschermen hebben wij zo min mogelijk gegevens verzameld. Over gedupeerde kinderen in het algemeen kunnen wij geen uitspraken doen. Dit betekent dat de bevindingen in dit rapport vaak anekdotisch van aard lijken. Met 114 unieke deelnemers doet de term 'anekdotisch' echter onrecht aan de aard van veel bevindingen. Om toch een indicatie te kunnen geven van het aantal deelnemers dat bijvoorbeeld bepaalde kenmerken had of bepaalde behoeften herkenden, gebruiken wij in dit rapport regelmatig onbepaalde telwoorden zoals 'veel', 'sommige', 'de meeste'. Waar mogelijk zijn we specifiek en gebruiken we 'enkele', 'een tiental', of een exact aantal. Ook als het gaat om leeftijd kunnen we slechts beperkt specifiek zijn. De leeftijden van de deelnemers variëren van 13 tot 33. Wanneer wij spreken over de 'jongere' deelnemers doelen wij op kinderen tot 18 jaar. Bij 'de oudere' deelnemers gaat het over 18-plussers.

De deelnemers gaven verschillende beweegredenen voor hun aanmelding. Meerdere deelnemers (ca. 15) waren door hun ouder(s) aangemeld: 'Ik ben hier alleen omdat het moet van mijn moeder'. Een andere beweegreden was informatiebehoefte: sommigen hoopten door deelname meer te horen over wat ze kunnen verwachten. We merkten dat er ook een grote behoefte was bij de deelnemers om gehoord te worden. In de meeste gevallen waren de gesprekken met Diversion de eerste keer dat er direct werd gevraagd naar hun persoonlijke ervaringen rondom de toeslagenaffaire. Sommigen hadden veel frustratie en woede die ze kwijt wilden. Ook hebben we gedupeerde kinderen gesproken die zich echt uit wanhoop hadden aangemeld: zij hebben acuut behoefte aan hulp en pakken iedere kans om die te krijgen. Deze laatste groep hebben wij zo veel mogelijk doorverwezen naar bestaande hulpvoorzieningen. De meeste deelnemers gaven aan dat zij zich hadden opgegeven omdat ze graag hun zegje willen doen, de overheid sturing willen geven, en willen vertellen waar ze behoefte aan hebben: voor deze groep was het traject de beste match. 'Ik wil gewoon echt zorgen dat dit niet nog een keer gebeurt!'

De vorm van het traject, waarin deelnemers zichzelf aan kunnen melden, zegt tegelijkertijd ook iets over de groep die we niet hebben gesproken. Allereerst hebben onze oproepen vanzelfsprekend niet alle gedupeerde kinderen bereikt: daar leende de omvang van de opdracht zich ook niet voor. Veel gedupeerde kinderen zijn bovendien klaar met praten, waren überhaupt niet bereid om nog in gesprek te gaan of vinden het tijd voor actie, zo bleek onder andere uit reacties op oproepen op sociale media. Ook constateerden wij dat veel gedupeerde kinderen zich momenteel nog in een dusdanig stressvolle leefsituatie bevinden dat zij op dit moment niet de ruimte hebben om te praten over herstel. Van deelnemers hoorden wij soms over kennissen of familieleden die ook gedupeerd zijn en niet met ons in gesprek wilden: 'Ik ben de enige van mijn zusjes die dit doet: de rest is echt klaar met alles wat met toeslagen te maken heeft.'

We kunnen weinig concluderen over de groep die wij niet hebben gesproken. We kunnen wel concluderen dat de groep die wij wel spraken gedupeerde kinderen zijn die bereid zijn om in gesprek te gaan en hun behoeften te delen. Gezien de maatschappelijke context van dit participatietraject is dat bewonderingswaardig.

diversion

Auteurs: Emma Bennis, Heleen Cousijn, Kai Pattipilohy, Femke Pluymert
Voor vragen kunt u contact opnemen met Diversion (info@diversion.nl)
of Heleen Cousijn (hcousijn@diversion.nl)